

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Історико-юридичний факультет
Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин
291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»

**«БЛИЗЬКОСХІДНА КРИЗА»: ДИПЛОМАТІЯ ВИРІШЕННЯ
ПАЛЕСТИНО-ІЗРАЇЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ**

Студента:

Момота Станіслава Михайловича

Науковий керівник:

Кучменко Елеонора Миколаївна
доктор історичних наук, професор

Рецензент: _____

Допущено до захисту:

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Ніжин - 2023

ВСТУП

У світі, де складні політичні конфлікти змушують міжнародне співтовариство зосередитися на розв'язанні проблем миру та безпеки, дипломатія є невід'ємною складовою процесу вирішення міжнародних конфліктів. Кожен конфлікт має свої витоки, і відомо, що найскладніші конфлікти можуть виникати з релігійних, етнічних та територіальних причин.

Конфлікт між арабами і євреями через Палестину почався ще до створення держави Ізраїль. Коріння конфлікту сягає періоду Британського мандата і навіть більш раннього періоду, коли становище євреїв в Османській імперії та Палестині визначалося ісламським релігійним правом, згідно з яким статус і права релігійних меншин були нижчими за мусульманські. Євреї тоді зазнавали всілякої дискримінації з боку місцевої влади, зосередженої в руках представників арабської знаті та з боку місцевого мусульманського населення. Таке становище не могло не залишити слід у відносинах двох народів.

Однією з важливих складових конфлікту є релігійні розбіжності, які глибоко вкоренилися в історії та культурі регіону. Палестинсько-ізраїльський конфлікт має свої коріння в давніх історичних подіях, пов'язаних з юдаїзмом, християнством та ісламом, що вплинули на формування національної свідомості та ідентичності обох сторін.

Незважаючи на багато ініціатив міжнародної спільноти, вирішення конфлікту на сьогоднішній день залишається складним і нагальним завданням. У цьому контексті було запропоновано різні мирні ініціативи, такі як Женевська ініціатива і Кемп-Девідський процес, які мали на меті створення двох держав - Палестини та Ізраїлю - і вирішення розбіжностей між ними. Однак, незважаючи на ці ініціативи, процес мирного врегулювання конфлікту залишається складним і малоперспективним, оскільки на обидві сторони впливають різні політичні, економічні, соціальні та релігійні чинники.

Дипломатія відіграє важливу роль у вирішенні палестинсько-ізраїльського конфлікту, оскільки вона дозволяє сторонам зустрітися та обговорити свої

позиції, виявити компроміси та знайти спільне рішення. Однак, на шляху до досягнення миру та стабільності у регіоні стоїть безліч викликів, таких як екстремізм, тероризм, територіальні претензії, політичні розбіжності та інші.

У цій даній роботі розглянуто витoki близькосхідної кризи, роль релігії у вирішенні конфлікту шляхом дипломатії, найбільш важливі мирні ініціативи та процеси, вказано на сучасні виклики для дипломатії, які необхідно вирішувати на шляху до мирного врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту. Також досліджуються перспективи мирного врегулювання у сучасній кон'юнктурі щодо намагання зрозуміти, як дипломатія може допомогти забезпечити мир і стабільність на Близькому Сході.

Мета роботи полягає у визначенні витоків та націоналістично-релігійного коріння, розгляді найбільш вагомих мирних планів та спроб вирішення конфлікту, окресленні сучасних викликів перед дипломатією, на основі яких характеризуються перспективи вирішення конфлікту.

Завдання: описати головні позиції зародження та витoki протистояння між євреями та палестинцями в релігійній, політичній, територіальній та інших площинах; проаналізувати перші спроби мирного врегулювання конфлікту; розглянути переговорний процес лідерів країн-учасниць конфлікту та залучених сторін переговорного процесу, їхню дипломатію та вміння знайти компроміс; спробувати відповісти на питання перспективи вирішення конфлікту.

Об'єктом дослідження виступає Близькосхідна криза, яка почалась де-юре після утворення держави Ізраїль і де-факто задовго до цього, а **предметом дослідження** – коріння конфлікту між євреями та палестинцями і дипломатичні спроби вирішення конфлікту.

Дана тема, не дивлячись на те, що є доволі вивченою, особливо західними науковими центрами, потребує уваги через існування проблеми та важливості її негайного вирішення. Саме це спонукало нас звернутися до цієї проблематики, що і визначає **актуальність** даної теми роботи. Оскільки дипломатія як така не призвела до остаточного вирішення конфлікту, то

актуальність теми диктується також і ревізією найбільш перспективних мирних процесів, які не дали того результату, на який всі очікували.

Джерельну базу в основному становлять праці зарубіжних науковців, які склали методологічну основу досліджень у сфері міжнародних відносин, а також у історіографічній та соціокультурній площинах Близькосхідної кризи.

Історіографії конфлікту приділено досить багато уваги. Найбільш важливими працями в цьому напрямку, зокрема у роботі над першопричинами конфлікту, є роботи ізраїльських та американських євреїв, таких як: Грібец, Геребер, Рокеах, Сіван, Будейрі, Гопін. Зокрема, Будейрі своєю працею “The Palestinians: Tensions between Nationalist and Religious Identities” досліджуючи розвиток націоналізму та націоналістичних рухів палестинців, робить величезний внесок у загальні поняття про витoki конфлікту, акцентуючи увагу на таких площинах як релігія та націоналізм.

У сфері міжнародних відносин та дипломатичної практики, найбільш вагомий внесок зробив Уільям Куандт. Своєю працею “Camp David: Reassembling and Politics” робить вагомий внесок у розуміння дипломатичних ігор щодо вирішення конфлікту. Інший науковець на ім'я Ізмаїл Фахмі зі своєю працею “Negotiating for Peace in the Middle East” взагалі поетапно розповідає про переговорний процес перших спроб вирішення конфлікту.

Не менш важливими для історіографії конфлікту є монографії першого прем'єр міністра Ізраїлю Бена Гуріона “My Talks with Arab Leaders”, “Israel: A Personal History” та монографія президента США Картера “ Keeping Faith: Memoirs of a President ”, які внесли вагомий внесок у дослідження переговорів між конфліктуючими сторонами з перших уст.

Вітчизняна історіографія представлена важливою роботою Савотєєвої Т.В. “РОЛЬ СОГЛАШЕНИЙ «ОСЛО-1» И «ОСЛО-2» В УРЕГУЛИРОВАНИИ ПАЛЕСТИНО-ИЗРАИЛЬСКОГО КОНФЛИКТА”, яка робить акцент на дослідженні передумов, перебігу та наслідків перемовин в Осло, та вносить великий вплив на розумінні недоліків дипломатичних спроб врегулювання конфлікту.

Інша джерельна група представлена офіційними документами, такими як Кемп-Девідські угоди, резолюції ООН, мандат Ліги Націй, звіти комісій, офіційні листи президента Картера та інші; а також історичними картами та фотографіями. Особливо хочемо відмітити фотографію титульної сторінки газети 1920 року «*Dos idishe folk*», примірники якої збереглися лише у фізичному вигляді в американських архівах, але завдяки інтернету вдалося дістати фотографії цієї газети.

Найменша, але не менш важлива джерельна група представлена науковими статтями науково-дослідницьких центрів, таких як *Stiftung Wissenschaft und Politik* та *Haaretz*.

РОЗДІЛ I. «Близько-східна криза»: палестино-ізраїльський конфлікт з моменту ухвалення декларації Бальфура; націоналістично-релігійний характер конфлікту та його вплив на дипломатію.

1.1 Історичні витoki палестино-ізраїльського конфлікту з моменту ухвалення декларації Бальфура

Завжди, коли постає питання вирішення конфлікту дипломатія має углибитися в корінь проблеми, на основі якої будувати дипломатичні рішення. Даний конфлікт не став виключенням, а навпаки переводить витoki конфлікту в абсолют, тим самим роблячи дипломатію формально безсильною перед загоєнням цієї болючої рани. На це є декілька причин, адже деякі мирні процеси відкидають навмисно чи ненавмисно вимоги конфліктуючих сторін, роблячи війну і бойові дії, як єдиний вихід вирішення суперечок. Тому, не просто потрібно, а необхідно чітко знати з чого все починалось. А почалося все 2 листопада 1917 року з декларації Бальфура.

Рівно за 5 днів до Більшовицької революції британський міністр закордонних справ лорд Артур Бальфур підписав відому однойменну декларацію до лорда Волтера Ротшильда, представника британської єврейської громади, в якій говорилося наступне: «Уряд Його Величності зі схваленням розглядає питання про створення в Палестині національного осередка для єврейського народу і докладе всіх зусиль для сприяння та досягнення цієї мети; причому ясно мається на увазі, що не повинні здійснюватися ніякі дії, що можуть порушити цивільні та релігійні права існуючих неєврейських громад у Палестині або права і політичний статус, якими користуються євреї в будь-якій іншій країні» (додаток 1).

Подібні ідеї, як створення єврейського національного дому чи єврейського осередку в Палестині, протягом наступних майже 5 років були схвалені рішенням Ліги Націй. Слід зазначити, що тодішня організація Ліги Націй мала куди більші повноваження, аніж сьогодення Організація Об'єднаних Націй, адже Ліга розглядалась, як такий собі прообраз майбутнього світового уряду, який передбачить та зможе запобігти майбутнім

війнам після Першої Світової війни. 24 липня 1920 року Ліга Націй приймає рішення і видає Британській імперії мандат, тобто дозвіл і доручення, права і зобов'язання, на створення національного єврейського дому в Палестині. У цьому мандаті найбільш важливими є 2 перші статті, в яких йдеться про наступне: «Стаття 1: Обов'язковий мандатарій має всю повноту законодавчої та адміністративної влади, за винятком випадків, коли вона може бути обмежена умовами цього мандата. Стаття 2: Обов'язковий мандатарій відповідає за створення в країні таких політичних, адміністративних та економічних умов, які забезпечать створення єврейського національного дому, як зазначено в преамбулі, і розвиток самоврядних інститутів, а також за охорону громадянських і релігійних прав усіх жителів Палестини, незалежно від раси та релігії» [1].

Саме ці дві умови, декларація Бальфура та прийнятий на її основі мандат Ліги Націй, поклали фундамент політичним та правовим підставам на утворення єврейської держави на території Палестини.

Тепер маємо розібрати історичні аспекти конфлікту, які заважають дипломатичному врегулюванню. Зокрема, палестинська сторона завжди нагадує про власні арабські землі на території Палестини, тому маємо розібрати чи так це насправді і хто населяв ці землі, щоб у нас не виникало фальшивих вражень, що палестинський народ – це народ насильно вигнаний зі своїх земель.

Тепер маємо розібрати деякі соціо-історичні аспекти конфлікту, які заважають дипломатичному врегулюванню. Зокрема, палестинська сторона завжди нагадує про власні арабські землі на території Палестини, тому маємо розібрати чи так це насправді і хто населяв ці землі, щоб у нас не виникало фальшивих вражень, що палестинський народ – це народ насильно вигнаний зі своїх земель.

З огляду на це виникає логічне питання, а чому Британська імперія взагалі має право ділити територію, яка належить якомусь народу? А відповідь досить проста і непохитна – це право завоювання. Тобто, Британія завоювавши

цю територію і вирішувала що з нею робити. Тепер потрібно розібрати, що ж це була за територія. Ні, це не була територія якогось-небудь арабського народу чи арабської держави. До моменту ухвалення декларації Бальфура, на території Палестини не було ніякої арабської держави дуже давно. Тому, що рівно 400 років з 1517 до 1917 року, територія Палестини, від річки Йордан до Мертвого моря належала цілком і повністю Османській імперії (додаток 2,3).

На момент завершення Першої Світової війни Британська імперія створила адміністрацію окупованих територій, яка у 1919 році організувала комісію для перерахунку населення підмандатних територій, яка має назву Комісія «Кінг-Крейн» [2]. За результатами роботи цієї комісії ми маємо населення Палестини в розмірі 647,5 тис. осіб серед яких 515 тис. мусульман та 65 тис. євреїв (додаток 4).

Виникає цілком логічне питання, чому в першій графі пишеться слово «мусульмани». Відповідь досить проста, адже населення даної провінції (за часів Османської імперії Палестина була провінцією), до завоювання цієї території було арабське, але за 400 років перебування у складі Османської імперії це населення пережило отуречування, що цілком логічно, але головне відбувалось на зламі XIX-XX століть, коли Османська імперія почала розвалюватись, а її землі захоплювати. У результаті з території Болгарії емігрувало, або втекло 780 тис. мусульман, з території Північного Кавказу 900 тис. мусульман, в основному це черкеси, з території Греції 815 тис. мусульман, з території Румунії 290 тис. мусульман, з території тодішньої Югославії 300 тис. мусульманського населення [3]. Стамбульська влада мала вирішити питання з величезною хвилею біженців і розселяла їх, якраз таки на території ніким не заселеної пустелі яка мала назву провінція Палестина. Тому на момент ухвалення декларації Бальфура населення Палестини, а саме мусульманська його частина вже була не лише арабською, а представляла собою велику суміш найрізноманітніших народів, які проповідують іслам.

Але є одне важливе і цікаве питання, чим можна пояснити ріст мусульманського населення в Палестині? (додаток 5) Ріст єврейського

населення не може викликати питань, адже після прийняття декларації Бальфура, розпочався стрімкий потік євреїв в Палестину. Кадри на яких зображено тодішнє становище арабських, уже на той момент мусульман Палестини можна називати арабським населенням, поселенців, чесно кажучи вражають, адже в таких умовах ні про який ріст населення мова йти не може, а тим паче пряме їх переселення з різних куточків світу (додатки 6,7). Відповідь знову ж таки проста. Це притаманно будь-яким міграційним процесам. Не слід забувати, що за тоненьким потоком єврейських переселенців, вслід за ним йшов великий потік єврейських грошей, адже за спинами переселенців у світі перебувало 14 млн. євреїв, які так чи інакше відправляли фінансову допомогу «першопроходцям», також не слід забувати про численні сіоністські фонди та організації. І логічно додуматись, що за великим потоком грошей, слідує і великий потік людей. Яскравим прикладом підтвердження цих слів може стати Росія. Столиця, якої будувалась не росіянами, а з припливом величезних коштів, умовних таджиків у Москві стало більше ніж росіян. Така ж схема була й з випадком великого росту населення. Скоріш за все росіяни її собі й запозичили. Приплив грошей і населення провокував розбудову міст та створення на цій основі робочих місць, що заохочувало людей приїжджати і працювати. Тель-Авів, наприклад, було збудоване з нуля (додаток 8). Тому ріст мусульманського населення це ніщо інше, як робоча міграція.

Іншим не менш важливими питання являється уживання євреїв та арабів разом. Почнемо з того, що євреї та араби дуже давно жили разом, навіть нескінченно довго. Єврейські громади на арабському сході, зокрема в Ємені, на аравійському півострові, були ще до виникнення ісламу. Відповідно, вони давно один одного знали, і загалом усі мусульмани абсолютно чітко розуміли, як саме треба жити разом із євреями: «Боріться з тими з людей Писання, які не вірять ні в Аллаха, ні в останній день, які не вважають забороненим те, що заборонили Аллах і його посланець, які не сповідують істинну релігію. Поки вони не стануть власноруч платити данину, залишаючись приниженими». Ось

так написано у священному Корані, 9 сурі, 29 аяті, іноді це 29 вірш. Люди Писання це євреї та християни. Але ми зараз не про те, а ми про те, що треба робити з євреями, і перші праведні халіфи задали порядок, особистим прикладом показали, що це значить і як це має бути. У ті славні часи, коли правили праведні халіфи, тобто послідовники Мухаммеда, кожна людина по писанню, говоритимемо простіше, - євреї раз на рік мала особисто прийти до місцевого мусульманського правителя і вручити данину «джиз'я» - окремий податок, який накладався на людей Писання, який зовсім не замінював інші податки і платежі, авжеж ні. Це окрема плата за те, що ти живеш. Єврей повинен був принижено з поклоном вручити цю саму «джиз'ю» і отримати "ляпас" -, залишаючись таким чином приниженим.

Ну, загалом, минули століття, вогонь істинної віри згас у серцях мусульман і власноручне вручення «джиз'ї» з дорученням ляпаса замінилося в тих місцях на колективний податок, що стягувався з іудейської громади. Загалом, ляпас насправді річ така: втерся і далі пішов. Набагато гірше інше. Зрозуміло, що ось ці платники «джиз'ї» вони називалися «зіммі» [4]. Зрозуміло, що «зіммі» заборонялося мати зброю, але справа в іншому «зіммі» не міг звернутися до суду. Адже, суд створений для того, щоб розбирати суперечки між правовірними, а не вислуховувати скарги ось цих «унтерменшів». У результаті, якщо погані люди вдираються в дім до «зіммі», б'ють його, гвалтують дружину і доньку, то він захиститься не міг, у нього немає зброї, і скаржитися нікому. Але що ж робити? Ну зауважте, оскільки Аллах велів дотримуватися справедливості, то передбачалося, що скривджений «зіммі» повинен знайти мусульманина, поскаржитися йому, розповісти все своє важке життя, а той вже від його імені піде в мусульманський суд і буде вирішувати, або не буде вирішувати, або ще якимось вони там домовляться. Ось це здебільшого були численні за стільки століть способи нагадувати зіммі про те, хто вони є. Зокрема в Ємені, це країна на півдні аравійського півострова, одна з найбільш твердих країн по відношенню до віри, євреям навіть заборонялося їздити верхи на шляхетних тваринах,

тобто на коні і верблюді, на віслиюкові можна, але якщо єврей їде на віслиюкові, а поряд їде мусульманин, єврей мав злізти з віслиюка й нахилитися, щоб у жодному разі єврей не опинився вище за мусульманина. Зрозуміло, що не дозволялося будувати будинки вище, ніж будинки мусульман. І заборонялося виходити з дому під час дощу, тому що дощ змиє мерзений піт і пил з ніг знехтуваного «зімми» і дощова вода, ось цю гидоту піднесе до порогу будинка мусульманина [4].

Відповідно, коли серед людей, які в нескінченній низці поколінь були виховані саме в таких уявленнях про життя, саме такі уявлення про життя вони сприймали як встановлені всевишнім творцем світу. Коли ці люди бачили перед собою якихось нечуваних і незрозумілих «зімми», які замість того, щоб зі страхом, пригнувшись, перебігати дорогу, роз'їжджають на якихось шайтан машинах і взагалі вважають себе тут владою, плюс до того вони ж ще «понаїхали» на землю, яка сотнями поколінь вважалась арабською. Це викликало абсолютно очевидну зрозумілу реакцію, особливо беручи до уваги крайні злидні та крайню бідність і невігластво арабських жителів цього регіону.

Крім того, як завжди, має місце людський фактор. Фактор буде представлений людиною на ім'я Мухаммад Амін аль Хусейні (додаток 9). Це найвищою мірою людина була муфтієм, тобто релігійним лідером мусульман, муфтії Єрусалимський, відвертий антисеміт. Який і організував там усе те, що розпалило уже кроваві сутички між арабами та євреями. Зокрема, під його керівництвом почалось арабське повстання 1936-1939 років. Після початку 2 світової війни, англійці змусили його втекти, він втік з Єрусалима, переїхав в Багдад, а там у 41 році під його керівництвом відбувався заколот, з метою захоплення влади, щоб Ірак перейшов під німецький контроль, а після поразки цього пронимецького заколоту в Іраку він переїхав в Берлін (додаток 10), удостоївся особистої аудієнції Гітлера (додаток 11), отримав від Гітлера допомогу 50000 рейхсмарок на місяць [5] (при тому що німецький фельдмаршал отримував 25000), на яку вів погромну

антисемітську агітацію, використовуючи засоби масової інформації - радіо, а також вербував дивізії СС (13-а горна дивізія СС «Ханджар») із представників мусульманських народів (додаток 12) і, виступаючи по радіо, конкретно закликав, зокрема, арабів: «Вставайте як один і боріться за ваші священні права, вбивайте євреїв скрізь, де ви тільки їх знайдете. Це угодно богу, історії та нашій релігії» [6]. Ось ця людина перебувала в Єрусалимі, ніхто її не чіпав, британська влада її не чіпала певний час і під впливом її погромної агітації, яка, звісно, дублювалася у всіх мечетях. Періодично щось відбувалося.

Перша хвиля насильства - це серпень 1929 року, коли почалися масові напади на євреїв по всій підмандатній Палестині, під час яких заворушень було вбито 133 євреїв і 116 арабів [7]. Слово погром, звичайно ж, не є новиною, але такі пропорції є великою новинкою. І найголовніше - це пропорція. Ось ці пропорції 133 вбитих євреїв і 116 убитих арабів однозначно свідчать про те, що на той час уже було створено Хагану - єврейську самооборону, озброєні загони, тому погром не вийшов, тобто, можливо, погромники сподівалися, що в них станеться погром, а замість погрому стався, так би мовити, масовий заворушення, серія маленьких таких битв, під час яких дісталось тим і іншим. Це була одна хвиля. Зокрема, під час єврейських погромів в Україні загинуло щонайменше 100 000 євреїв, а щонайбільше 300 000. Тому арабський погром, назвати погромом важкувато.

Британська влада не могла не відреагувати на заворушення. Щоб запобігти подібним інцидентам в майбутньому, мандатна влада оголосила про значні зміни у внутрішній політиці, і організувала ряд різних комісій, які мали виявити проблеми та запропонувати їх вирішення. Але їх результат лише поглиблював ненависть як арабів так і євреїв до британської влади. Британська комісія з розслідування під керівництвом сера Волтера Шау збирала свідчення обох сторін. Надалі в Палестині також діяла комісія під керівництвом сера Хоупа Сімпсона, яка опублікувала свій звіт 1930 року. Основні рекомендації комісій були такими [8]:

- Обмежити єврейську імміграцію.

- Припинити практику купівлі арабської землі євреями.
- Створити палестинський законодавчий орган з арабською більшістю.
- Збільшити кількість мандатних збройних сил.
- Обмежити повноваження Сіоністської організації.

Наступна хвиля це 36-39 рік. Вона в ізраїльській називається як арабське повстання 36-39 років. Зрозуміло, що воно не безперервно 3 роки, а з перервами, окремими сплесками. Під час ось цих масових заворушень, нападів, і терористичних актів було вбито 400 євреїв, 200 англійців і 5000 арабів. Така цікава пропорція пояснюється дуже просто, майже всі вбиті араби були вбиті арабами, тобто після 1-го ж тижня місяців цих масових заворушень, банди арабських погромників зрозуміли, що туди не треба ходити, єврейські поселення зустрінуть свинцем, а потім вони почали рекетувати своїх багатих сусідів. Ну і відповідно, як будь-яка кримінальна банда боротися за контроль на даній території, з'ясовуючи, хто тут рекетує дрібних торговців. Важливою подією всередині арабського повстання була організація комісії Піля та розуміння британцями, що їм це більше не треба і вони «умивають руки». Почалися розмови про розділ Палестини на дві держави, арабську і єврейську.

Справжній жах почався з приходом до влади Гітлера в Німеччині, цей жах особливо позначився після видання відповідного закону, яким євреїв поставили в становище людей другого сорту, а до прямого насильства перейшло восени 38 року під час так званої «кришталеві ночі», потім почалась війна і почалося винищення людей спочатку сотнями тисяч, а потім мільйонами. І ось тут виникає цілком логічне питання, чому ж тільки 650 000 євреїв у Палестині, чому не 6 чи 8 мільйонів? Тепер підходимо до мабуть найтрагічнішого і найнезрозумілішого у всій цій історії підмандатної Палестини.

Як вже було зазначено вище, після організації ряду британських комісій, британський уряд досить швидко зрозумів, що він отримав валізу без ручки, і

Британська влада почала шукати шляхи, як би позбутися своїх обов'язків та зобов'язань за мандатом. Для початку вони ввели квоти на єврейську еміграцію. Квоти ці то збільшувалися, то зменшувалися, в деякий час навіть повністю відмінялись [9]. Йшла боротьба за кожну людину. Періодично вони вводили обмеження на створення нових поселень, на придбання нерухомості євреями. Це загравання з арабами дійшло до того, що в 38 році британський уряд вирішив розділити Палестину. Нарешті справа дійшла до 7 лютого 39 року в Лондоні в палаці Сент-Джеймс де відбулася конференція, яка мала розв'язати питання: «як же усе-таки розв'язати та врегулювати питання й облаштувати Палестину?» За логікою мандатарій має запросити на конференцію тих, хто дав мандат - лігу націй, і з тими, для кого цей дім створюють, з єврейським агентством, яке англійці визнали уповноваженим представником єврейського населення. На конференцію покликали євреїв, покликали представника того самого муфтія аль-Хусейні, а також представників Трансйорданії, Єгипту, Іраку та Саудівської Аравії [10], ну, якщо появу там єгипетського представника якось можна зрозуміти, то до чого там Саудівська Аравія до палестинських справ, та й узагалі кого мала б цікавити думка Іраку та Трансйорданії, тобто 2 штучно нарізаних англійцями держави, що перебували у них під мандатним правлінням. Як не важко здогадатися, конференція закінчилася нічим.

Але її наслідком вважають ухвалення ще однієї «Білої книги». 18 березня 39 року з'являється так звана «Біла книга» МакДональда [11]. Це був міністр у справах колоній уряду і його королівської Величності Великої Британії. Відповідно до цього документа англійці відмовилися, категорично відмовилися виконувати ті повноваження, ті доручення, які дала ліга націй. На найближчі 5 років було встановлено ліміт 75000 нових єврейських поселенців. За 5 років з розбивкою по роках щороку по 15000 і не більше. Після цього все. Після цього єврейська еміграція має просто припинитися. І ще через 5 років після цього там на цій території Палестини має бути проголошено якусь державу. Не важко здогадатися, хто б у цій державі був більшістю в цій

ситуації. Це була відверта, нахабна і безцеремонна відмова від зобов'язань, які англійці отримали за мандатом. Після чого починається війна. Гітлерівська окупація Польщі. Починається вже повноцінний геноцид. Єврейське населення Польщі вбивають спочатку десятками тисяч, потім сотнями. Вбивають дітей, жінок, людей похилого віку. Убивають мільйонами. Англійці твердо стоять на позиції своєї білої книги і нікого не пускають. І що ж у цій ситуації треба робити? Відповіді не знайшов ніхто тоді. Відповіді ніхто не знайшов і зараз, маючи 70 років на роздуми. А що ж треба було робити? І чи був якийсь шанс переломити цю ситуацію?

У результаті в цій трагічній абсолютній безвихідній ситуації, спостерігаючи за тим, як у Європі єврейських побратимів вбивають сотнями, тисячами, мільйонами. Сіоністський рух, єврейські поселенці в Палестині намагалися щось робити. У зв'язку з цим стався розкол сіоністського руху. Це окрема велика тема, але був такий собі мейнстрим, була основна група, представлена ось тим згаданим єврейським агентством - це Бен Гуріон майбутній керівник держави, які вважали, що діалог з англійцями має продовжуватись. «Ми, звичайно ж, у ситуації війни, повинні бути союзниками англійців, коли Британія воює проти гітлерівської Німеччини. Ми повинні їм допомагати. Наші люди повинні воювати з вами в складі антигітлерівської коаліції. Наші підпільники мають боротися проти гітлерівських окупантів у Європі» [12]. Була врешті-решт навіть створена в Палестині єврейська бригада, яка реально воювала на італійському фронті (додаток 14). Тобто група Гуріона поставила за ціль залишатися лояльними для союзників англійців у цій війні, і сподіватися, що в них прокинеться совість. Була інша група менша в усіх відношеннях, очолювана Вольфом Жаботинським, видатним чоловіком з Одеси. Прихильники Жаботинського називали себе ревізіоністами і вважали, що треба з англійцями боротися в дипломатичному плані і в плані диверсійному, в результаті під ідейним впливом Жаботинського виникла озброєна організація Іргун [13]. Після початку війни, ревізіоністи припинили боротьбу проти англійців, тому відбувся ще один розкол. Після

смерті Жаботинського у 1940 році від ревізіоністської меншини, відколоса ще одна крихітна групка, очолювана людиною, яку звали Авраам Штерн, який створив вже зовсім крихітну радикально-екстремістську організацію. Організацію, яка сказала, «Ні!», ми так не будемо, ми будемо воювати проти англійців, називалося це ЛЕХІ - це аббревіатура «Лохамей Херут Ізраель», тобто «Борці за Свободу Ізраїлю». Англійці називали це формування «Бандою Штерна» [14]. Самі ЛЕХІ вважали за потрібним співпрацювати з німцями та італійцями проти англійців. Штерн писав: «До початку війни вся сіоністська політика йшла на поведучу Англії, як та захоче, так і буде. Єврейське агентство зі страхом і підслесливістю виконувало англійські накази. Воно перетворилося на мобілізаційний пункт чужої армії, замість того, щоб стати головним штабом єврейської армії. Така політика ґрунтується на одній лише убогій думці, що, оскільки араби відмовилися воювати на боці Англії, а євреї, навпаки, сповнені бойового духу і з радістю йдуть у бій, то Англія, перемігши, не залишиться у боргу і відплатить єврейському народові за заслуги. Просторікування про мирну конференцію, надії, що здійснюються після того, як демократична Англія заново перебудує світ, позбавлені будь-яких підстав. Останню і вирішальну відповідь може дати тільки єврейська зброя і єврейська сила» [15].

Під час організованого гітлерівцями геноциду загинули мільйони. За максимальними оцінками 6 мільйонів єврейського населення. А сіоністський рух, створений саме для того, щоб проголосити й організувати державу, притулок для євреїв, не зміг розв'язати головне завдання, яке перед ним стояло. Англійці продовжили в тому ж дусі, закінчилася війна і, як і раніше, англійські кораблі зупиняли кораблі, які везли єврейських іммігрантів до Палестини. Їх висаджували на островах і заганяли в концтабори. Була абсолютно феєрична історія корабля «Exodus». З єврейськими нелегальними репатріантами, яких зістріляниною англійці зупинили, висадили в Європі, врешті-решт перевели цих людей, до табору для інтернованих осіб у Любеку, де в'язні концтаборів (серед яких були й нацистські ув'язнені) могли в сусідньому бараку споглядати своїх колишніх охоронців [16]. Зрештою, англійцям уся ця справа набридла. До того

ж у Великобританії змінилася влада. Там уже після війни при владі були ліві лейбористи, і вони вирішили, що ця валіза без ручки їм набридла. Британія звернулася до Організації Об'єднаних Націй і заявила про те, що вона готова відмовитися від свого мандата. Настав 47 рік, і організація об'єднаних націй ухвалила те найзнаменитіше рішення, яке вважається рішенням про створення держави Ізраїль, та рішенням про остаточне вирішення єврейського питання в Палестині.

1.2 Націоналістично-релігійне коріння конфлікту

Незважаючи на те, що ізраїльсько-палестинський конфлікт - це насамперед політична суперечка між двома народами за спільну батьківщину, він має релігійні аспекти, які необхідно враховувати в будь-якій ефективній миротворчій стратегії. Мирний порядок денний не може бути монополією світських націоналістичних лідерів, оскільки такий підхід гарантує що палкі релігійні віруючі з усіх сторін будуть відчувати себе виключеними і загородженими дипломатичним процесом. До релігійних бойовиків потрібно звертатися їхньою власною символічною мовою; інакше вони продовжуватимуть саботувати будь-які миротворчі зусилля. Святі місця, в тому числі місто Єрусалим, на які претендують обидва народи, і більш глибокі проблеми, які підживлюють конфлікт, включаючи елементи національної ідентичності та мети, є питаннями трансцендентної цінності, які не можуть бути проігноровані політиками чи дипломатами. Як показує доля процесу Осло, миротворчість, яка передбачає лише політичні, військові та економічні домовленості, приречене на провал; лідери з обох сторін повинні брати до уваги почуття, настрої, прагнення і символічні образи, які мають ізраїльтяни і палестинці. У минулому питанні ми вже затронули аспект релігії в даному конфлікті. Тепер же потрібно заглибитися в корінь проблеми та визначити характер конфлікту, через дослідження націоналізації релігій та релігійного забарвлення національних ідей ворогуючих сторін.

Націоналізм як «політична релігія», за Смітом, є релігією «священного спілкування людей». Сміт вважає арабо-ізраїльський конфлікт «найбільш нерозв'язним прикладом» цієї динаміки. Він стверджує, що «гіркоту цього конфлікту можна пояснити лише тоді, коли ми усвідомимо, що арабо-ізраїльський конфлікт включає в себе братовбивчу боротьбу між двома релігіями і релігійними громадами, як би вони не обгортали свою суперечку світською термінологією» [17]. Дійсно, наш приклад - ізраїльсько-палестинський конфлікт - є політичною, національною і територіальною

суперечкою, проте він від самого початку забарвлений у сильні релігійні відтінки. За словами Сміта, «протягом усього палестинського конфлікту релігія відігравала провідну роль» [17]. Звернімося тепер до детального розгляду цього аргументу, щоб зрозуміти, як і чому арабо-ізраїльський конфлікт являє собою режим сильного релігійно-націоналістичного протистояння.

І сіоністсько-єврейський, і палестинський (мусульманський) національні рухи, незважаючи на їхню подекуди світську зовнішність, від самого початку ґрунтуються на інтерпретації релігійних традицій. З цієї причини варто заглибитися в самі національно-релігійні етоси, не в їхню історичність, а радше провести порівняльний аналіз того, як ці центральні етоси поступилися місцем сильному релігійно-раціоналістичному світогляду. Як уже згадувалося у вступі до цієї дипломної, релігія як така лежить в основі конфлікту в тому сенсі, що «перемога» в національно-політичній боротьбі потягне за собою і «теологічну» релігійну перемогу.

Така сильна релігійність є природним наслідком місця конфлікту - Святої Землі - колиски іудаїзму та християнства і третього найсвятішого місця в ісламі, історично явної арени зустрічі і зіткнення між «Заходом» та «ісламом», зануреної в пам'ять про хрестові походи 12-13 століть. Ця пам'ять породжує географічно-політично-теологічну конкуренцію. Таке змагання відображається в поняттях «Святої Землі», «Обітованої» для «обраного народу». Коли обидва рухи поділяють ці уявлення, національно-релігійне зіткнення стає неминучим, породжуючи динаміку ескалації, радикалізації та релігізації національного дискурсу в цілому, прокладаючи шлях для сильного релігійно націоналістичного руху з політичних і соціальних маргіналів.

Свята Земля священна для іудаїзму, християнства та ісламу, - це довга і вузька смуга землі, що простягається в цілому по осі південь-північ між долиною Араби і річкою Йордан на сході, через центральну гірську рівнину і східне узбережжя Середземного моря на заході. Сьогодні ця земля називається як Ізраїль, національна територія ізраїльських євреїв, так і Палестина,

національна територія палестинських арабів, переважна більшість яких є мусульманами. Конфлікти, пов'язані зі священними місцями, створюють просторові платформи, на яких проявляється релігійна, етнічна, національна і політична напруженість, що робить такі конфлікти більш вразливими до насильства [18]. Це особливо актуально, коли йдеться про Святу Землю з її центральними, спільними та оспорюваними сакральними місцями. З цієї причини цілком природно, що зіткнення між сіоністсько-єврейським і палестинсько-мусульманським національними рухами в певний момент набуває сильного національно-релігійного забарвлення, заснованого на понятті священних місць, території і святих об'єктів.

Що стосується ставлення до Святої Землі, то між сіоністсько-єврейським і палестинсько-мусульманським національно-релігійним духом обраності, заснованим на зв'язку певного народу, спільноти призначення, з обітованою і святою землею, існує вражаюча подібність. Тут маємо за мету розглянути історичне коріння сучасної та новітньої сіоністської та палестинської національної думки. Як ізраїльські, так і палестинські національно-релігійні історії, що розглядаються тут, містять етос божественної обраності, який призводить до дещо схожого конструювання національного нарративу та колективної пам'яті.

Як в ізраїльському, так і в палестинському випадку, одкровення Святого Письма і заснування (як ми тепер називаємо) релігії відбулося за межами Святої Землі (Синай/Мекка і Медина). І в сіоністсько-єврейському, і в палестинсько-мусульманському національно-релігійному етосі створення первісної політико-релігійної одиниці на Святій Землі почалося з переможної релігійної війни і військового завоювання (окупації), за яким послідував період заселення. Після завершення цього етапу формування настав період консолідації, зосередженої навколо певного центру. Цим центром в обох випадках було шанування Єрусалиму як Святого міста і піднесення його політичного значення. Явним вираженням цієї консолідації стало будівництво монументальних і центральних релігійних святинь у Святому місті -

Юдейського Храму (10 століття до н.е.) та ісламського Купола Скелі і мечеті Аль-Акса - Аль-Харам а-Шаріф (7 століття н.е.), всі три були зведені на Священній Еспланаді Єрусалиму. Від тоді рай втрачено.

В обох історіях мешканців давніх теократій спіткала схожа доля: іноземні завоювання, руйнування, втрати та вигнання. У статті під назвою «Вихід» Бенедикт Андерсон цитує твердження лорда Актона про те, що «вигнання - це розплідник національності» [19]. Єврейський «період першого храму» закінчився з вавилонським завоюванням у 6 столітті до н.е., а «ранній ісламський період» - з приходом хрестоносців до Єрусалиму наприкінці 11 століття н.е. Іудаїзм - невелика релігія, викувана тисячоліттями існування в якості меншини в діаспорі. Іслам - світова релігія, яка була створена як частина імперії, що здебільшого була релігією правлячої влади. Незважаючи на ці різні відмінності в досвіді, варто зазначити, що і єврейські, і мусульманські «вигнанці» зі Святої Землі перебували не лише в ситуації вимушеного переселення, а й включали в себе втрату політичного суверенітету перед релігійним іншим. Євреї та мусульмани розуміли вигнання як ідею і політичну ситуацію, яка згодом перетворилася на колективний етос, хоча історичні факти доводять, що багато євреїв і арабів залишилися на окупованій землі після вавилонської, римської та хрестоносних завоювань.

Коротке ісламське «вигнання» з Палестини під час окупації перших хрестових походів, що тривало майже дев'яносто років (1099-1187 рр.), породило ідеал палестинської долі - захищати ісламські святині в Єрусалимі та благословенні землі навколо нього від іноземного захоплення. Сіонізм (і Британський мандат), таким чином, сприймався як ще один, сучасний хрестовий похід. Перше вавилонське єврейське вигнання також тривало близько 70 років у шостому столітті до нашої ери і закінчилося поверненням на Сіон та відбудовою Храму. Той факт, що перше вигнання було коротким і мало «щасливий кінець», вплинув на те, як сприймалося друге єврейське вигнання (римлянами). Воно також дало євреям рецепт того, як це вигнання має закінчитися. Цей досвід, як ми побачимо, також сформував єврейсько-

сіоністський погляд на арабів. Так само і палестинський вихід 1948 року – Накба [20] - закріпився в цій свідомості вигнання, отримавши концептуальну, історичну і богословську глибину.

Ісламський правитель Тріполі на початку XII століття Фахр аль-Мульк ібн Аммар писав, що «франдж (тобто хрестоносці) [...] окупували всю Сирію і вигнали мусульман з цієї країни» [21]. У той же час, багато віруючих мусульман вважали вигнання релігійним обов'язком і були шоковані, коли зрозуміли, що «деякі мусульмани, «раби своєї любові до рідної землі», були готові прийняти життя на окупованій території», стверджуючи, що «немає ніякого виправдання перед Богом [...] для мусульманина залишатися в місті невір'я» [21], вказуючи, перш за все, на те, що деякі мусульмани залишилися на цій землі, щоб жити і молитися під владою християнських хрестоносців, тоді як інші сприймали вигнання як вимушену умову або політичну і релігійну необхідність. Мухаммад і перші мусульмани встановили модель добровільних вигнанців: перша імміграція до Абіссинії, а друга імміграція (аль-хіджра) до аль-Мадіни.

Сьогодні провідною гіпотезою серед юдаїстів є те, що єврейська концепція вигнання є радше сконструйованим міфом, ніж історичною реальністю повного примусового переміщення. Ізраїльський історик Ісраель Юваль демонструє, як єврейський міф про вигнання був сконструйований протягом перших століть після римського руйнування Другого Храму, вдягаючи друге руйнування в одяг першого, вавилонського вигнання: «Іншими словами, здається, що потрібний вираз - руйнування Дому, спалення Храму, вигнання з землі - спочатку (в джерелах з Землі Ізраїлю) відносився до Першого Храму, а потім був застосований до Другого Храму [...]» в ретроспективі євреями у Вавилонії [22, с.21]. Юваль також звертається до сіоністського наративу про кінець єврейського «вигнання» і стверджує, що «неможливо ігнорувати паралель між міфом про євреїв, вигнаних зі своєї історичної батьківщини, і протилежним міфом: про залишення землі палестинцями. Поширений сіоністський погляд представляє втечу

палестинців зі своїх поселень у 1947-48 роках як «відхід». Це слово має моральні та політичні наслідки» [22, с.18].

Бен-Ціон Дінур, історик, ортодоксальний рабин, сіоністський політик і перший міністр освіти Ізраїлю (від імені Мапаї, попередника Робітничої партії Ізраїлю), писав у своїй об'ємній праці «Ізраїль у вигнанні», що вигнання Ізраїлю по-справжньому почалося лише з арабським завоюванням Землі Ізраїлю в 637 році нашої ери [23, с.5-6]:

«До цього часу історія Ізраїлю була в основному історією народу, який проживає на своїй землі [...] процес витіснення народу з Землі [...] відбувався в основному через безперервне проникнення мешканців пустелі (= арабів) на Землю [...] вирішальною битвою у війні стала окупація Землі арабами, експропріація єврейських земель окупантами і створення нової національної більшості в Землі. З цієї причини ми починаємо тільки з цих часів період Ізраїлю у вигнанні.»

Дінур запропонував нову, повністю сіоністську історію, в якій не римляни, а араби окупували землю і відібрали її у євреїв. Очевидно, на цей погляд вплинула нова боротьба сіонізму проти арабів. Так само мусульманські, арабські та палестинські письменники розглядають новий палестинський вихід як втілення давньої єврейської окупації Святої Землі, а сучасних євреїв - як незмінне метаісторичне втілення євреїв, якими вони постають у Корані [24].

Як ісламське вигнання після окупації хрестоносцями, так і перше вигнання євреїв під владою вавилонян тривало менше ста років - проміжок часу, за який збереглася пам'ять безпосередніх свідків подій. В обох випадках за роки вигнання розвинулася культура туги за Єрусалимом. Відомий гімн у Псалмі 137 добре передає тугу євреїв за Єрусалимом під час першого вигнання: «Над річками Вавилонськими, там ми сиділи та й плакали, коли згадували про Сіона! Псалми 137:1». Ісламське вигнання з Єрусалиму за часів правління хрестоносців спричинило сплеск поширення «Заслуг Єрусалиму», раннього жанру ісламської літератури, який підніс статус Єрусалиму в ісламі

[25]. Ця ідеологічна та літературна консолідація навколо Єрусалиму сприяла військовій перемозі мусульман над хрестоносцями. В обох випадках ця втрата, як ми знаємо сьогодні, була лише тимчасовою перервою. Євреї та мусульмани повернулися до втраченого Єрусалиму. Повернення їхніх осквернених святинь у місті символізувало відновлення їхнього політичного панування над Святою Землею в цілому. Таке повернення народу на свою землю сприймається як чудесна подія. Ведений божественним началом, обраний народ повертається всупереч усім обставинам на свою обітовану землю. Відновлення святинь в Єрусалимі та відновлення літургії в них символізує відновлення політичного правління і колишньої слави. Цей топос формує не лише внутрішні відносини між націоналізмом і релігією в кожному русі, але й впливає на характер зіткнення між євреями і арабами в національну епоху в сучасній Палестині та Ізраїлі, перетворюючи його на сильне національно-релігійне зіткнення.

Як і в кожному національному русі, існували ранні прояви сіоністського і палестинського націоналізму, свого роду протонаціоналізм, за десятиліття (іноді століття) до фактичного заснування національного руху як такого. В обох випадках провісники сіонізму і палестинського націоналізму мали релігійну природу.

Цікаво дослідити, як кожна сторона ставилася до виникнення протонаціональних рухів іншої сторони. Як показує аналіз Грібеца взаємного сприйняття в пізньоосманській Палестині, «категорії та інтерпретації були більш широкими, ніж дозволяла однобічна зосередженість на націоналізмі» [26, с.4]. Таке сприйняття збереглося в підмандатній Палестині під владою Великої Британії і за її межами, протягом 20-го і 21-го століть.

Лист лідера сіоністів Еліезера Рокеаха, надісланий у 1886 році Леону Пінскеру, відображає деякі з найбільш первісних сіоністських поглядів на арабських мешканців Палестини. Лист, відносно менш відоме джерело, демонструє ці релігійні протонаціональні почуття палестинців, як їх бачили сіоністсько-єврейські очі. Цей документ показує, що палестинський місцевий

патріотизм того часу був занурений у релігійні почуття. У своєму листі Рокеах описує колективні почуття місцевих арабів, які вважали себе кращими за правлячу еліту турків-османів через свою історичну перевагу і старшинство в ісламі. За словами Рокеаха, араби Палестини «з комфортом схиляються до дотримання релігійної віри» [27]. З цієї причини, зазначає Рокеах, місцеві араби наслідують видатні єрусалимські родини, які є носіями релігійного авторитету і вважаються прямими нащадками пророка Мухаммеда.

Це раннє сіоністське визнання того, що можна розглядати як палестинський протонаціоналізм, згодом перетворилося на набір складних нюансів, які значною мірою зосереджувалися на соціальному класі (що було переважним підходом гегемоністського соціалістичного сіоністського керівництва). Історик Хаїм Гербер зазначає, що «за винятком деяких загальних моментів, говорити загалом про сіоністські погляди» щодо палестинського націоналізму дещо складно і, можливо, оманливо, а тому «краще мати справу з окремими мислителями» [28, с.31]. Гербер зазначає, що Давид Бен-Гуріон, найвидатніший сіоністський політичний лідер, був також важливим сіоністсько-єврейським мислителем з питання палестинських арабів під час британського мандату. Він додає, що Бен-Гуріон мовчазно визнавав колективну ідентичність палестинців, але відкрито говорив про них як про «натовп, підбурюваний і розпалений вогнем релігії і фанатизму» [28, с.34]. Це свідоме применшення палестинського націоналізму, безсумнівно, слугувало політичній меті у відносинах з британцями.

Подібно до сіоністського керівництва Британського мандату, багато ізраїльських (сіоністських) істориків палестинців схильні до конструктивістського ставлення до палестинського націоналізму, не обов'язково застосовуючи подібні стандарти до інших національних рухів. Палестинський історик-модерніст Муса Будейрі з Бірзейтського університету є цікавим прикладом палестинського конструктивістського погляду. На відміну від палестинської національної еліти, на думку Будейрі, більшість палестинців під час британського мандату мали не національну ідентичність,

а суто релігійну. Саме тому, на думку Будейрі, еліта мобілізувала маси через іслам [29, с.196]. З цього стає очевидним експлуатація релігійної символіки. Очевидно, що обидва національні рухи несуть із собою традиційний релігійний багаж ідентичності, з якого розвинувся їхній сучасний націоналізм, який, відповідно, завжди був палкою в колеса щодо дипломатичного врегулювання.

Сіоністи використовували релігійні символи та зображення святих місць, таких як Вежа Давида і Стіна Плачу в Єрусалимі, а також Менора - явний єврейський символ у давнину - для мобілізації релігійних почуттів євреїв. Наприклад, заголовок на першій сторінці тижневика мовою їдиш «*Dos idishe folk*» від 30 квітня 1920 року читається як «Мрія, що здійснилася». Під заголовком зображено уявний малюнок масової процесії, в якій безліч людей прямує до Єрусалиму, а над ними, стоячи на пагорбі, Герцль, засновник політичного сіонізму, тримає в руках аркуш - протокол Першого сіоністського конгресу, що відбувся в Базелі 1897 року. Єрусалим на малюнку зображений у нереалістичній манері, це уявне місто з вежами та мінаретами. У центрі міста височіє великий купол, майже напевно ісламський Купол Скелі, збудований у центрі Святої Еспланади, яку євреї називають Храмовою горою. З вершини купола майорить сіоністський прапор (додаток 16).

Палестинці-мусульмани використовували свій власний символічний релігійний багаж. Перш за все, мечеть Аль-Акса в Єрусалимі, яка дарує свою святість всій землі Палестини, стала символічним і фізичним центром палестинського націоналізму. Іншим прикладом є традиція щодо сподвижників Пророка Мухаммеда, які померли і були поховані в Палестині після участі в битвах і окупації землі візантійцями в сьомому столітті нашої ери разом з другим халіфом, Омаром ібн Аль-Хаттабом. Деякі з відомих родин Палестини вважають себе прямими нащадками цих сподвижників, пов'язуючи свою присутність на Святій Землі з періодом становлення ісламу в сьомому столітті.

З іншого боку, можна сказати, що не тільки сіоністський і палестинський націоналізм були забарвлені в релігійні кольори, але й їхня традиційна релігійна ідентичність отримала національне забарвлення, що їхня віковична релігія стала націоналізованою.

1.3 Дипломатія конфлікту: релігійний аспект

Багато коментаторів зазначають чи просто замовчують (по різних причинах), що конфлікт навколо Ізраїлю та Палестини, по суті, не є релігійним. Однак, як ми вже дослідили в минулому питанні, релігійні традиції посилюються, щоб виправдати націоналістичні претензії та образи. Релігійна традиція, з її символами і вірністю, є фундаментальною для ідентичності як арабів, так і євреїв, навіть для тих, хто не визначає себе як традиційними або правовірними. А земля, на яку вони обидва претендують і яку люблять, зрештою, вважається «святою» для євреїв, християн і мусульман.

На відміну від багатьох ліберальних західних суспільств, єврейська та палестинська культури в Ізраїлі та Палестині не сприяють повному відокремленню релігії від держави. На всьому Близькому Сході релігія є суспільною справою, а не лише приватним заняттям. У цьому є свої плюси і мінуси. Навіть в Ізраїлі, чия культура є більш вестернізованою, ніж палестинське суспільство чи арабська культура загалом, релігійний вимір лежить на поверхні. Як єврейська держава, він є гібридом світських демократичних політичних норм, освічених плодів сучасності та стародавньої мудрості Синайського заповіту. Повернення євреїв до Ізраїлю створило нові умови, в яких євреї можуть визначити, хто вони є, і, виходячи з цього саморозуміння, ставитися до християн і мусульман. Політичні потрясіння відволікають глибшу культурну і духовну енергію, яку євреї і палестинці могли б інвестувати в національне відродження.

Змішання релігії та силової політики розбещує обидві ці сфери. Покликання на ім'я Бога для виправдання шкоди іншим спотворює все святе. Але затяжні конфлікти завжди породжували це духовне забруднення, яке посилюється політичним насильством. Проблемні елементи різних авраамічних традицій підливають масла у вогонь.

Оскільки небезпека націоналістичної релігії є значною, багато політичних аналітиків і теоретиків вирішення конфліктів розглядають релігію

як негативний фактор у суспільстві. Тому вони виступають за виключення релігійних лідерів з будь-якого миротворчого процесу. Але для Ізраїлю та Палестини, як і для будь-кого іншого, така доктринерська позиція ризикує втратити позитивний внесок релігійних миротворців.

Деякі експерти в галузі трансформації конфліктів стверджують, що релігійні елементи повинні бути включені в теорію і практику зцілення міжнародних суперечок. Рабин Марк Гопін у своїй книзі «Священна війна, священний мир» наводить переконливі докази на користь цієї позиції. Він стверджує, що для досягнення справжнього примирення в ізраїльсько-палестинському контексті миротворці повинні використовувати ресурси як іудаїзму, так і ісламу (оскільки євреї та мусульмани становлять дві більшості) [30].

Процес Осло зазнав невдачі частково через те, що це був світський мирний план, нав'язаний світськими лідерами Святій Землі, де великі і впливові меншини як євреїв, так і палестинців мотивовані глибокими релігійними переконаннями. Спонсорована США ініціатива «дорожньої карти», започаткована навесні 2003 року, зазнала тієї ж долі, адже її спонсори не взяли до уваги духовні потреби обох народів. Для того, щоб мирний план отримав підтримку тих, хто виступає проти будь-яких компромісів, він повинен чітко включати релігійний вимір, заснований на священних символах і духовно резонансних діях. Адже існують незагоєні рани, які потребують духовного, а не лише політичного лікування: виселення і позбавлення власності палестинців у 1948 році (Накба) та євреїв з арабських країн після цього; серія арабо-ізраїльських війн, що охоплюють півстоліття; тривала, жорстока і принизлива окупація палестинської території з 1967 року; триваюче насильство проти цивільного населення; небажання обох сторін сприймати іншу націю як легітимного суверенного сусіда; взаємна дегуманізація, посилена страхом, гнівом і скорботою. Релігійну патологію, що виникла внаслідок цього, необхідно усунути, якщо ми хочемо, щоб політична угода була міцною.

Чи може духовенство перешкоджати переговорам і політичним компромісам? Для цього воно повинно мати політичну владу самостійно або в результаті політичних альянсів з іншими силами, що об'єднують спільні інтереси. Популярність релігійних партій є результатом проникності кордонів між національними, світськими цінностями та релігійними, сакральними цінностями. Тому релігійні партії можуть відносно легко об'єднуватися зі світськими партіями в політичні альянси, тим самим збільшуючи свою відносну владу. Виборчий процес і система формування урядових коаліцій в Ізраїлі дають релігійним партіям вирішальну владу. Що стосується Палестинської автономії, то ХАМАС є правлячим органом у секторі Газа з 2007 року і має можливість перешкоджати виконанню будь-якої угоди, яка не відповідає його цінностям.

Важко оцінити, якою мірою релігійні цінності впливають на тих, хто приймає рішення в політичній сфері, але розглянемо на конкретних прикладах з історії виборів у Ізраїлі. По-перше, релігійні цінності щодо територіальних питань проникли у свідомість широкої громадськості. По-друге, світський чи релігійний характер ізраїльського суспільства є складним питанням. Опитування Інституту Гутмана 2008 року показало, що більшість ізраїльських євреїв (51%) визначають себе як світські; 30% - як традиційні (12% - традиційно-релігійні); 10% - як релігійні; і 9% - як Харедим [31]. Опитування Центрального статистичного бюро, однак, показало, що 83% євреїв в Ізраїлі принаймні мінімально дотримуються релігійних традицій. З палестинського боку, опитування Фафо (Інститут прикладних міжнародних досліджень), проведене в 1992-94 роках серед палестинських жителів Західного берега річки Йордан і сектора Газа, виявило відносно низький рівень (20-25%) тих, хто визначає себе як «світських» [32]. Релігія є фундаментальним аспектом мусульманських суспільств, у тому числі палестинського, який впливає на всі сфери життя мусульман і не може бути відокремлений від держави.

Третім аспектом релігійно-світської дуальності є політичний вплив представників «релігійного бар'єру» на вирішення конфлікту. Ізраїль має, з

одного боку, уряд, який є переважно світським. Відсоток релігійних членів Кнесету становить 25%, і вони розподілені між різними політичними партіями. З іншого боку, релігійні партії мають велику вагу в уряді, а отже, їхня позиція має вагу, особливо позиція партії ШАС (11 місць у Кнесеті на виборах 2022 року). За часів уряду Ольмерта і під час коаліційних переговорів між ШАСом і лідером Кадіми Ципі Лівні в листопаді 2008 року, ШАС поставив свою подальшу участь в уряді в залежність від відсутності переговорів з палестинцями щодо Єрусалиму. Такою була їхня позиція і в 2009 році (і навіть сьогодні). На виборах 2009 року ШАС, більшість виборців якого є ортодоксами та харедим, був важливим гравцем у коаліційному уряді; після цих виборів він змінив свої внутрішні орієнтири, вступив до Всесвітньої сіоністської організації та приєднався до Всесвітнього руху «Лікуд» [33]. Ідеологічна радикалізація ШАСу щодо питань конфлікту відбулася частково через те, що значна частина виборців ШАСу сьогодні проживає в поселеннях на Західному березі річки Йордан [33], а також, очевидно, через те, що релігійна, традиційна і сефардська громадськість займає праві позиції, зумовлені релігійними цінностями та етнічними уявленнями. Звідси випливає, що вплив ідеологічних релігійних гравців набагато більший, ніж їхня відносна сила через політичну систему формування коаліцій, яка практикується в Ізраїлі. Звідси також випливає, що економічні інтереси (дешеве і доступне житло за межами «зеленої лінії») сприяють зміні політичних та ідеологічних позицій серед харедимського населення.

З палестинського боку, ХАМАС отримав посаду голови уряду палестинської єдності. Після силового захоплення сектору Газа, ХАМАС сьогодні має достатньо влади, щоб визначати політичний порядок денний на тих територіях, які він контролює. Опитування, проведене Міжнародним інститутом миру у вересні 2009 року, показало, що 45% палестинців висловили підтримку ФАТХу, на противагу лише 24%, які підтримували ХАМАС, і що 52% підтримують Абу Мазена на посаді президента, 22% підтримують Ісмаїла Ханію, а решта не визначилися. Опитування також

показало, що 55% палестинців підтримують рішення про існування двох держав, але їхні конкретні відповіді щодо цього рішення вказують на суттєвий розрив між палестинською та ізраїльською позиціями з питань Єрусалиму і біженців [33].

Релігійні діячі, коли вони входять до складу сил безпеки, здатні впливати на політичний процес. З палестинського боку, військові сили в секторі Газа повністю перебувають під контролем ХАМАС, тоді як нинішній апарат безпеки на Західному березі річки Йордан знаходиться під контролем ФАТХ. В Ізраїлі кількість представників релігійного сіонізму в бойових підрозділах ЦАХАЛу, на командних посадах, серед особового складу і у військовому рабинаті дійсно невелика, але помітно зростає, а частка націоналістично-релігійних бійців в елітних підрозділах ЦАХАЛу більша, ніж серед населення в цілому. У 1999 році в Генеральному штабі був один генерал-майор і п'ять бригадних генералів з релігійної громади (з 40 в ЦАХАЛі) [34]. Під час операції «Литий свинець» (грудень 2008 - січень 2009) ця націоналістично-релігійна група виділялася серед бійців, так само як і мотиваційний вплив військового «рабинату», представники якого використовували радикальний релігійний дискурс, звертаючись до солдатів на полі бою [34]. Це лише один приклад зростаючого впливу національної релігії на конфлікт. Можна також згадати більше 70 хесдерських ієшиватів [35], в яких 10 тисяч студентів з національно-релігійного руху служать в ЦАХАЛі в кожному випускному класі. Студенти просякнуті радикальною інтерпретацією релігійних і сіоністських цінностей, а деякі з їхніх рабинів навіть висловили співчуття тим, хто відмовляється виконувати накази про звільнення поселень.

Впливовість релігійних представників в ізраїльсько-палестинському конфлікті не є однозначною і може змінюватися. Хоча релігійні партії (зокрема, ШАС) є важливим наріжним каменем у формуванні урядових коаліцій, незрозуміло, наскільки сильним «бар'єром» вони є для мирної угоди. Дорон і Розенталь стверджують [36], що політичні партії, які представляють

поселенців (крайні праві), не змогли «перехилити шальки терезів» коаліцій, а отже, їхня політична влада, як правило, не давала їм змоги переорієнтувати політику і ресурси на свої власні цілі. Проте ці дослідники не брали до уваги всі релігійні партії та їхніх прихильників, які відіграють вирішальну «гойдалку» в ізраїльській політиці. Минулі опитування громадської думки виявили явну більшість ізраїльських євреїв, які підтримують укладення мирної угоди з палестинцями на основі формули «дві держави для двох народів», надаючи тим самим лідерам свободу для переговорів. Ерозія єврейської більшості, яка підтримувала домовленості з палестинцями, що знайшло своє відображення в результатах виборів до Кнесету 2009 року, була зумовлена не «релігійними» чинниками, а насамперед міркуваннями безпеки і втратою довіри до намірів палестинської сторони (розкол всередині Палестинської автономії, продовження терористичних актів з Гази і невпевненість у здатності палестинців виконувати угоду в разі її підписання). Проте незабаром після виборів Беньямін Нетаньягу був змушений прийняти формулу двох держав під тиском президента США. З палестинського боку, президент Палестинської автономії мав значну свободу маневру під час процесу в Аннаполісі у 2008 році. Релігійні рухи не перешкоджають процесу переговорів, але не можна відкидати можливість того, що релігійні цінності вплинуть як на результат переговорів, так і на шанси реалізації угоди, якщо і коли сторони її досягнуть.

Релігійні екстремісти можуть зірвати політичні переговори і компромісні процеси за допомогою провокацій і тероризму, а також, у крайніх випадках, політичних вбивств. Яскравими прикладами політичного вбивства на релігійному та ідеологічному підґрунті в контексті політичного компромісу є вбивство президента Єгипту Анвара Садата в 1981 році (додаток 15) джихадистською групою, що діяла на основі релігійного маніфесту, а також вбивство прем'єр-міністра Ізраїлю Іцхака Рабина в 1995 році ортодоксальним релігійним діячем, який діяв на основі релігійного декрету («закон переслідувача», що дозволяє позасудові вбивства), наданого йому рабинами [37].

Другим типом насильства, що використовується для підриву політичних переговорів, є тероризм, мотивований релігійною ідеологією, і, зокрема, напади на священні символи ідентичності та святі місця. Приклади включають наступне: численні дії Хамасу та Ісламського джихаду, включаючи вбивство учнів єшиви в Хевроні, коли вони виходили з молитви (1980), і кривавий напад на єшиву Меркас Ха-Рав в Єрусалимі в 2008 році; план Єврейського підпілля підірвати Купол Скелі та мечеть Аль-Акса у 1980-х роках (який отримав дозвіл трьох рабинів); напад на Ісламський коледж у Хевроні у 1986 році; вбивство прихожан мечеті Ібрагімі (мусульманська церква у печері Патріархів) у Хевроні у лютому 1994 року. Ці акти посилюють ворожість до іншої сторони і серед поміркованих, що є джерелом їхнього негативного впливу на вирішення конфлікту. Тероризм призводить до закликів до помсти і актів помсти з обох сторін.

Релігійні лідери також втручаються в політичний процес через індоктринацію військових з обох сторін. З палестинського боку, захист Аль-Акси є невід'ємним активом ФАТХу, а не лише ісламських рухів. З ізраїльського боку релігійне втручання виражається у закликах вищого духовенства до солдатів ЦАХАЛу, особливо національно-релігійних, відмовитися від військових наказів звільнити поселенців. Ці заклики викликали контрреакцію поміркованих релігійних лідерів, які заявили, що рабинам не слід підкорятися як авторитетам у державних справах.

Таким чином, релігійний фанатизм з боку окремих осіб і груп може загострити конфлікт і призвести до ескалації насильства. Так само сенсаційні терористичні акти, спрямовані на символи релігії та ідентичності, а також політичні вбивства поміркованих лідерів ідейними релігійними екстремістами можуть затягнути переговори і зірвати досягнення компромісу.

РОЗДІЛ II. Пошуки дипломатичних шляхів у вирішенні «Близькосхідної кризи»

2.1 Мирний процес у Кемп-Девіді

Кемп-Девідські угоди між Єгиптом та Ізраїлем, укладені за посередництва США 17 вересня 1978 року, є визначною подією в історії Близького Сходу. Протягом трьох десятиліть Єгипет був найзапеклішим ворогом Ізраїлю, брав участь у чотирьох війнах і відстоював панарабську та палестинську ідеї. Ціле покоління єгиптян виросло, знаючи Ізраїль просто як «нелегітимного сіоністського ворога», який витіснив палестинський народ. Тож не дивно, що коли президент Єгипту Анвар Садат оголосив про свій намір відвідати Єрусалим, зробивши жест, який привів до Кемп-Девіду, більшість людей були здивовані, а дехто навіть шокований; ізраїльтяни танцювали на вулицях у стані ейфорії. І коли угоди нарешті були підписані, наслідки були не менш драматичними: Єгипет, історичний лідер арабського світу, був виключений з Ліги арабських держав, і єгипетський народ не виявив великого ентузіазму. Таким чином, Кемп-Девідські домовленості є чимось на кшталт загадки.

Хоча угоди були двосторонніми домовленостями між Ізраїлем і Єгиптом, вони також запропонували рамки для палестинської автономії на Західному березі річки Йордан і в секторі Газа - неєгипетських територіях, окупованих Ізраїлем під час війни 1967 року. Ставки були високими, а умови обіцяли вплинути на близькосхідну політику на довгі роки.

Традиційний єгипетський панарабізм і ворожість до Ізраїлю як «нелегітимного, тимчасового, сіоністського утворення» значною мірою ґрунтувалися на глибокому відчутті того, що палестинці були несправедливо переміщені і що арабські землі були насильно відібрані у палестинців, коли Ізраїль був створений в 1948 році. До цього ворожого ставлення Єгипту додалася співпраця Ізраїлю з Францією і Великобританією, колишніми

колоніальними державами, у нападі на Єгипет після націоналізації Суецького каналу в 1956 році.

Хоча Ізраїль і Єгипет перебували у стані війни з 1948 року, шлях до Кемп-Девіду розпочався ще після арабо-ізраїльської війни в червні 1967 року (Шестиденна війна). У тій війні Ізраїль здобув впевнену перемогу над арміями Єгипту, Сирії та Йорданії і окупував Західний берег річки Йордан і Газу (єдині частини Палестини, що не перебувають під ізраїльським контролем), єгипетський Синайський півострів і сирійські Голанські висоти. Як наслідок, в арабській свідомості зміцнилася думка про реальність і міцність (якщо не легітимність) держави Ізраїль.

Зміна атмосфери швидко проявилася після війни, коли ключові арабські держави, зокрема Єгипет, прийняли Резолюцію 242 Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй [38]. Окрім заклику до відходу Ізраїлю з окупованих територій, Резолюція 242 також підтвердила право всіх держав регіону жити в межах безпечних кордонів. Це був перший раз, коли арабські держави офіційно заявили про свою готовність визнати Державу Ізраїль.

Але прогрес був повільним. Ізраїль, з повним військовим домінуванням і нещодавно окупованими територіями, мав мало стимулів для переговорів. Єгиптяни мали мінімальні важелі впливу не лише на Ізраїль, але й на багаті на нафту арабські держави, економічної допомоги яких потребував Єгипет, та Радянський Союз, військова допомога якого була необхідна для відновлення єгипетської армії. Наддержави були заклопотані іншими питаннями. За винятком ініціативи держсекретаря США Вільяма Роджерса у 1969-1970 роках [39], Сполучені Штати не були схильні витратити багато зусиль на вирішення цієї проблеми.

І хоча єгиптяни прийняли план Роджерса, який значною мірою ґрунтувався на Резолюції ООН 242, ще до того, як Анвар Садат став президентом, план остаточно провалився через відсутність підтримки з боку Ізраїлю. Ізраїль також прийняв Резолюцію 242 після війни 1967 року, але до

1970 року ізраїльські настрої щодо збереження значної частини територій посилювалися.

Прорив здавався можливим у 1972 році. На подив більшості аналітиків, президент Садат несподівано вислав радянських радників з Єгипту і дав сигнал Вашингтону про свою готовність до переговорів. Він сподівався, що цей крок відкриє шлях до поліпшення відносин з Вашингтоном, які він міг би з часом використати як важіль впливу на Ізраїль. Дійсно, Езер Вейцман, колишній міністр оборони Ізраїлю, розглядав кроки Садата із занепокоєнням. «Вигнавши росіян з Єгипту, - писав Вейцман, - Садат наблизив до себе Захід, неминуче розмиваючи його лояльність до нас... що коштувало нам нашої позиції похресника західного світу» [40].

Державний секретар США Генрі Кіссінджер, однак, не бачив необхідності в терміновому реагуванні. Єгипетська армія вважалася слабкою, Садат ще не завоював авторитету ні всередині країни, ні на міжнародній арені, а Радянський Союз співпрацював зі Сполученими Штатами в атмосфері розрядки.

Але, як це вже траплялося в історії Близького Сходу, несподіванка вразила міжнародну спільноту - незважаючи на уявну військову слабкість, у жовтні 1973 року Єгипет і Сирія розпочали несподівану війну проти Ізраїлю, не маючи особливої надії на військову перемогу. Ця війна стала каталізатором переговорів у Кемп-Девіді.

Ця війна призвела до серйозної конфронтації між Радянським Союзом і Сполученими Штатами і створила нагальну потребу у вирішенні арабо-ізраїльського конфлікту. Одночасне арабське нафтове ембарго також підкреслило серйозну напругу між кількома американськими інтересами на Близькому Сході: прихильністю до Ізраїлю, з одного боку, і необхідністю забезпечити потік нафти на Захід і мінімізувати радянський вплив в регіоні, з іншого.

Лише шляхом довготривалого врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту можна було суттєво зменшити цю напругу. Усвідомлення цієї

дилеми в часи дефіциту енергоносіїв згодом призвело до того, що адміністрація Картера доклала чимало зусиль для врегулювання цього конфлікту.

Саме після війни 1973 року Сполучені Штати почали відігравати більш активну роль у близькосхідному мирному процесі. За посередництва держсекретаря Г. Кіссінджера були проведені переговори щодо укладення угод про «розведення сил» між Єгиптом, Сирією та Ізраїлем. У 1974-75 роках були досягнуті угоди про розведення сил між Сирією та Ізраїлем на Голанських висотах і між Єгиптом та Ізраїлем на Синаї [41]. Ці угоди розрядили безпосередню кризу і мінімізували ймовірність несподіваної війни. Але ці домовленості були лише прелюдією до всеосяжного врегулювання конфлікту, яке мало бути обговорено на міжнародній конференції в Женеві під спільним головуванням США і Радянського Союзу.

Женевська конференція загрузла в тих самих матеріальних і процедурних питаннях, що й Кемп-Девідський процес: представництво палестинців і майбутній статус окупованих Ізраїлем територій [42]. Більше того, в той час як Ізраїль розглядав Женеву здебільшого як «прикриття», вважаючи за краще вести переговори з кожною арабською державою на двосторонній основі, арабські держави, за винятком Єгипту, віддавали перевагу колективним переговорам як способу посилення своїх важелів впливу. Лише наприкінці 1970-х років виникли умови для більш серйозного прагнення Єгипту, Ізраїлю та Сполучених Штатів до врегулювання конфлікту шляхом переговорів.

У 1977 році адміністрація Картера розпочала нову близькосхідну ініціативу. Зі стратегічної точки зору, подальший відхід Єгипту від Радянського Союзу надав Сполученим Штатам можливість відігравати провідну роль у переговорному процесі, обмеживши участь Радянського Союзу. На регіональному рівні на нові американські зусилля вплинуло кілька подій. По-перше, рішення ізраїльського уряду провести дострокові вибори (у травні) свідчило про те, що до середини року буде сформовано міцний уряд.

По-друге, американські чиновники занепокоїлися політичною стабільністю в Єгипті, коли там спалахнули заворушення після підвищення цін на продовольство [43]. Загалом, Сполучені Штати мали добрі відносини з основними регіональними гравцями: Ізраїлем, Єгиптом, Йорданією, Саудівською Аравією та Сирією. Нарешті, на більш індивідуальному рівні, особиста зацікавленість президента Картера у вирішенні конфлікту була важливою для нової ініціативи [44].

Значна частина ранньої стратегії США щодо Близького Сходу базувалася на ідеї проведення ще однієї Женевської конференції. Згідно з цією концепцією, на ній були б представлені всі сторони конфлікту, включно з палестинцями, а Сполучені Штати і Радянський Союз виступали б співголовами дискусій. В адміністрації Картера існував початковий консенсус щодо того, що двосторонні переговори з усіма учасниками мають відбутися до Женеви і що метою має бути всеосяжне врегулювання на основі формули «територія в обмін на мир» [43]. Ця формула, в свою чергу, ґрунтувалася на Резолюції 242 і наголошувала на «неприпустимості набуття території війною» та «виведенні ізраїльських військ з територій, зайнятих під час нещодавнього конфлікту».

Для Єгипту стимули до мирного врегулювання мали переважно міжнародний і регіональний характер [45]. На стратегічному рівні стало зрозуміло, що до середини 1970-х років залежність Єгипту від військової сили для посилення своїх важелів впливу на переговорах була неефективною. Скасування Садатом єгипетсько-радянського договору стало початком тісніших відносин Єгипту зі Сполученими Штатами, покликаних підірвати американо-ізраїльські зобов'язання і, можливо, посилити позиції на переговорах у майбутньому. На регіональному рівні зміни у військовому та економічному розподілі сил зробили Єгипет дуже залежним від інших багатих на нафту арабських держав і обмежили його здатність перешкоджати політичному домінуванню Ізраїлю в регіоні [45].

Зацікавленість Ізраїлю у відновленні переговорів, ймовірно, впливала з його довгострокових відносин зі Сполученими Штатами, а також з відчутних регіональних переваг. Прем'єр-міністр Ізраїлю Менахем Бегін розглядав врегулювання як гарантію продовження американської військової та економічної підтримки з боку США, а також як засіб посилення регіонального впливу Ізраїлю на шкоду відродженню арабської єдності.

Хоча всі сторони були зацікавлені в досягненні мирного врегулювання, Женевські домовленості ставали все більш непридатними протягом 1977 року. Відбулися різні зустрічі на високому рівні між Сполученими Штатами і зацікавленими сторонами, і, на загальну думку, незважаючи на прогрес, досягнутий у процедурних питаннях, питання по суті залишалися невирішеними. Наприкінці року до відчуття глухого кута додалися й інші події. Ізраїльтяни розчарувалися в Женевській моделі, коли виявилось, що Сполучені Штати наполягатимуть на Резолюції 242, і вони були обурені постійними спробами забезпечити присутність Організації визволення Палестини (ОВП) на переговорах. Садат, з іншого боку, заперечував проти ідеї Женеви як переговорного форуму, а не поверхневої церемонії підписання документів. Він вважав за краще, щоб деталі були опрацьовані заздалегідь, бажано за пропозицією США.

Тим часом Сполучені Штати були розчаровані ізраїльськими військовими бомбардуваннями об'єктів ОВП (Організація визволення Палестини) у Південному Лівані та продовженням будівництва поселень на окупованих територіях. Відбувалися різні двосторонні зустрічі між США, арабами та ізраїльтянами, але згоди щодо структури переговорів і представництва ОВП так і не вдалося досягти. Нарешті, адміністрація Картера спробувала надати поштовх процесу 1 жовтня 1977 року, опублікувавши спільне американсько-радянське комюніке щодо формату Женевської конференції, але була політично заблокована консерваторами і проізраїльським лобі в Конгресі [46].

Постійна опозиція Ізраїлю до позиції Єгипту, що палестинці, санкціоновані ОВП, повинні бути частиною об'єднаної арабської делегації, спонукала президента Картера звернутися особисто до Садата з проханням допомогти вийти з глухого кута. Менш ніж через місяць Садат, виступаючи перед Національними зборами Єгипту, заявив, що «готовий поїхати куди завгодно заради миру, навіть поговорити з ізраїльтянами в їхньому Кнесеті в Єрусалимі» [47]. Коли Ізраїль вирішив пристати на цю пропозицію, надіславши офіційне запрошення, Садат прийняв його на очах у всього світу.

Під час своєї історичної поїздки до Єрусалиму в листопаді 1977 року Садат у своїй промові в Кнесеті виклав свою початкову позицію для переговорів. Незважаючи на жорстку лінію офіційної заяви Садата, багато його радників були стурбовані тим, що він ненавмисно робив невдалі ходи на переговорах. Міністр закордонних справ Єгипту Ісмаїл Фахмі, який, вочевидь, погоджувався з Садатом щодо необхідності укладення миру з Ізраїлем, подав у відставку здебільшого через те, що вважав, що Садат йде на непотрібні компроміси. Він стверджував, наприклад, що, поїхавши до Єрусалиму, Садат визнав Ізраїль ще до початку переговорів і таким чином підірвав єгипетські важелі впливу. Так само він вважав, що заява Садата в Кнесеті про «більше ніякої війни» передчасно позбавила Єгипет військових важелів впливу [48]. Садат не погоджувався, вважаючи, що доброзичливе ставлення, яке його візит викличе в Ізраїлі та Сполучених Штатах, принесе більшу вигоду.

Те, що можна вважати початковою позицією Ізраїлю на переговорах, було представлено наступного місяця під час візиту прем'єр-міністра Бегіна до Ісмаїлії, Єгипет. Ключовим новим елементом цієї пропозиції була концепція надання "автономії" палестинцям на Західному березі річки Йордан і в Газі замість повернення цих територій під арабський суверенітет. Садат одразу відкинув цю пропозицію як неприйнятну, вважав Бегіна невдячним за власну ініціативу і погрожував припинити переговори. З цього моменту процес майже не просунувся. Занепокоєні втратою історичної можливості, Сполучені Штати вирішили діяти.

Оскільки адміністрація Картера вважала Бегіна дещо непоступливим, було зроблено спробу спочатку мати справу безпосередньо з Садатом, а потім зосередитися на Ізраїлі. На запрошення Картера Садат прибув до США на початку лютого 1978 року для переговорів у Кемп-Девіді. Дискусії точилися навколо єгипетської позиції щодо окупованих територій, а також потенційних ізраїльських компромісів щодо Резолюції 242 і поселень. Проте, як і на попередніх зустрічах, було досягнуто згоди лише з процедурних питань; по суті, дискусії зосереджувалися на двосторонніх єгипетсько-ізраїльських проблемах (наприклад, виведення військ з Синаю) і менше уваги приділялося ширшій палестинській проблемі [47].

Сподіваючись надати певного імпульсу переговорному процесу, Сполучені Штати направили віце-президента Волтера Мондейла до Ізраїлю та Єгипту на початку липня, а пізніше того ж місяця держсекретар Сайрус Венс зустрівся з міністрами закордонних справ Ізраїлю та Єгипту в Лондоні.

В результаті цих обговорень було вироблено низку пропозицій щодо майбутнього Західного берега річки Йордан і Гази. Ізраїль був особливо чутливим до питання суверенітету. Міністр закордонних справ Ізраїлю Моше Даян підкреслив, що найдалше, на що вони готові піти, «це припинення окупації, виведення окупаційних сил і обговорення суверенітету через п'ять років» [47]. І Ізраїль, і Єгипет, здавалося, були готові обговорювати різні ідеї, що стосуються Західного берега і Гази, але консенсусу не було досягнуто. Побояючись повного зриву переговорів і відчуваючи, що політичний годинник незабаром буде працювати проти нього, президент Картер вирішив скликати зустріч на вищому рівні з Бегіном і Садатом [49]. Його запрошення у Кемп-Девід для перемовин Бегіну і Садату були швидко прийняті.

Корисно виділити деякі ключові умови Кемп-Девідських домовленостей. Почнемо з того, що є дві окремі угоди. Перша, між Єгиптом та Ізраїлем, передбачає виведення ізраїльських військ з Синаю (включно з поселеннями і базами), в обмін на що Єгипет підпише мирний договір з Ізраїлем і нормалізує відносини, включаючи обмін послами і дозвіл на перетин

кордону. Крім того, значна частина Синаю була б демілітаризована, і там були б розміщені багатонаціональні сили для запобігання майбутнім військовим діям.

Друга угода передбачала трьохетапну схему визначення статусу Західного берега річки Йордан і Гази, як згадувалося раніше. Хоча на другому етапі на цих територіях мали бути проведені вибори, а потім п'ятирічна перехідна автономія, жодних часових обмежень для досягнення другого етапу не було встановлено. По суті, статус-кво міг зберігатися невизначено довго без порушення угоди.

Обидві угоди були також відокремленими, оскільки прогрес за однією з них не був пов'язаний з прогресом за іншою. Хоча мирний договір був підписаний, посли обмінялися візитами, а Ізраїль пішов з Синаю, мало що було зроблено щодо Західного берега і Гази. Тим не менш, незважаючи на масовану критику угод, вбивство Садата (релігійний аспект, який не був включений до перемовин зіграв свою ноту) і вторгнення Ізраїлю до Лівану в 1982 році, мирний договір вистояв.

Повний вплив Кемп-Девідських домовленостей на близькосхідну політику важко оцінити, але деякі речі є відносно зрозумілими. Мирний договір між Єгиптом та Ізраїлем зменшив ймовірність війни між ними; Єгипет відновив контроль над Синаєм, але також був виключений з Ліги арабських держав і втратив економічну допомогу з боку арабських країн (хоча й отримав американську допомогу). Крім того, важко оцінити вплив на регіональну політику і перегрупування сил. Арабські держави зазвичай стверджують, що втрата Єгиптом військових важелів впливу на Ізраїль дозволила Ізраїлю вторгнутися до Лівану в 1982 році, і що ці угоди по суті легітимізували ізраїльську окупацію Західного берега річки Йордан і Гази. Дехто в Ізраїлі стверджує, що вони відмовилися від чогось матеріального - Синайського півострова - заради чогось нематеріального - миру- і що Єгипет все одно може бути ворогом Ізраїлю в будь-якому випадку.

Якщо залишити ці суперечки осторонь, то немає жодних сумнівів, що угоди стали визначною і важливою подією в близькосхідній і навіть міжнародній політиці. Їхній вплив був значним на обох рівнях.

Враховуючи їх глобальне значення, Кемп-Девідські домовленості є чудовою «лабораторією» для тих, хто вивчає мистецтво ведення переговорів. Несподівані події, що призвели до них, контрастні особистості та системи правління, що брали участь у переговорах, а також помітна різниця в тактиці ведення переговорів - все це ставить цікаві питання як перед регіональними фахівцями, так і перед студентами, що вивчають міжнародні відносини загалом.

2.2. Дипломатична спроба в Осло

Ще одна важливий процес мирного врегулювання відбувся в столиці Норвегії Осло. Оскільки Близький Схід завжди був основним регіоном зовнішньополітичних інтересів США, адміністрація на чолі з Біллом Клінтоном під час його другого терміну президентства активно брала участь у вирішенні цієї проблеми. Так, в період з 1993 по 1995 рр. Клінтон особисто провів кілька зустрічей з палестинським лідером Ясіром Арафатом і прем'єр-міністром Ізраїлю Іцхаки Рабином з ціллю до примирення ворогуючих сторін. У ході закритих двосторонніх переговорів по проміжному врегулюванні конфлікту, які проходили 20 серпня 1993 року в Осло під егідою Норвегії між міністром закордонних справ Ізраїлю Шимона Перса і представником «Організації об'єднання Палестини» (ООП) Абу-Аллою були досягнуті домовленості. Майже через місяць 13 вересня у Вашингтоні на галявині Білого Дому була підписана «Декларація принципів про тимчасові заходи по самоврядуванню» (додаток 17). На підставі підписаної декларації передбачалося проведення виборів на Західному березі і в секторі Газа; вивід ізраїльських військ з частини окупованих територій, перш за все з сектору Гази і району навколо Єрихону; початок переговорів про постійний статус Західного берега та сектору Гази на протязі двох років після підписання угод з метою узгодження цього статусу і його офіційного проголошення до кінця п'ятирічного перехідного періоду. На переговорах про остаточний статус повинні були бути розглянуті базові проблеми - статус Єрусалима, біженці, поселення і заходи по забезпеченню безпеки [51].

«Незважаючи на те, що Декларація про принципи була підписана, кожна зі сторін інтерпретувала її по своєму. Зокрема, ізраїльська сторона розглядала її як ключ до миру і співпраця, та включення Єрусалиму до складу єврейських держав з збереженням поселень в Іудеї, Самарії і смузі Гази. З іншого боку, ООП вважала цю угоду перемогою в боротьбі за національне звільнення, за

створення суверенної держави зі столицею у Східному Єрусалимі, а також до повної ліквідації ізраїльських поселень» [51, с.162].

По суті, переговори в Осло не привели до вирішення конкретних питань, оскільки не були вирішені ключові проблеми. Палестина досі не є суверенною, біженці не мають можливості повернутись на місця колишнього проживання, і Єрусалим зберігає невизначений статус.

13 жовтня 1995 року Декларація про принципи вступила в силу. Прем'єр-міністр Ізраїлю Іцхак Рабин так відзначив цю подію: «У Осло Ізраїль домогся багато не тільки на словах. Ми отримали поступки, без яких ніколи б не змогли підписати угоду» [52].

Початком здійснення Декларації можна вважати угоду, яка була підписана в Каїрі в Палаці Конгресів 4 травня 1994 року, відповідно до якого ізраїльські війська повинні були покинути територію сектора Газа і Єрихона, звільнивши тим самим територію для палестинських правоохоронних органів. Для вирішення виникаючих протиріч тут були створені органи місцевого самоврядування, місія яких повинна завершитися через 5 років.

23 вересня завершилися переговори Осло-2 між представниками Ізраїлю і Палестини. За цією угодою передбачалося розпуск ізраїльської адміністрації і виведення їх військової влади з окупованих територій з подальшою передачею повноважень місцевому самоврядуванню палестинців. У нові положення були внесені деякі корективи, відповідно до яких були вироблені положення про процедуру виборів і форми участі в них палестинців, які проживають на західному березі Єрихона і в секторі Газа. Крім цього, в нього були включені положення про спостереження за ходом виборів представників міжнародної спільноти. Таким чином, угода Осло-2 була кроком до здійснення Декларації принципів з метою вирішення конфлікту [51].

Офіційно договір був підписаний 28 вересня на церемонії у Вашингтоні. Варто зазначити, що даний договір не вирішив питання Палестини, оскільки війська Ізраїлю так і zostалися на чужій території, палестинська юрисдикція не поширювалася на єврейські поселення; ізраїльтяни були незадоволені новим

механізмом контролю палестинських територій і не слідували законам їх влади. Варто відзначити, що в зв'язку з цим почалися мітинги і виступи, в результаті яких в Тель-Авіві 4 листопада 1995 у процесі виступу отримав поранення, Шимон Перес, замах на якого зробив релігійний фанатик-екстреміст Ігал Амір.

Після відставки Ш. Переса 29 травня 1996 року в результаті виборів прем'єр-міністром став Беньямін Нетаньяху. Відразу після обрання він здійснив візит до Сполучених Штатів для зустрічі з Б. Клінтоном для обговорення виконання угод в Осло. На початку жовтня 1996 року Б. Нетаньяху вперше зустрівся з Я. Арафатом. Протягом трьох годин бесіди сторони не прийшли до єдиної думки з питання остаточного виведення ізраїльських військ із Західного берега річки Йордан.

Таким чином, прихід нового уряду Ізраїлю повернув конфлікт в стан тридцятирічної давності, оскільки результати, яких досягли І. Рабін і Ш. Перес по врегулюванню конфлікту, не були здійснені. Ізраїль не був орієнтований на створення суверенної держави Палестина за допомогою тривалих дипломатичних переговорів.

У результаті угоди Осло-1 і Осло-2 так і не привели до врегулювання конфлікту. Всі зусилля політичних лідерів двох протиборчих сторін виявилися лише політичним та світським розрахунком, що спричинило за собою подальше пролонгування конфлікту.

2.3. Міжнародна дипломатична допомога

Окрім США, які мають прямі і не прямі інтереси в регіоні і витікаючи з цього інтереси в мирному врегулюванні, вирішити болюче питання близькосхідної кризи намагаються й інші міжнародні сили, пропонуючи власні «дорожні карти».

Найвідоміший план – «дві держави для двох народів», за реалізацію якого виступають, зокрема, Європейський Союз та Німеччина. Він майже такий старий, як і сам близькосхідний конфлікт - вперше він став предметом обговорення під час роботи так званої комісії Піля, створеної в 1937 британською владою для виявлення причин заворушень на підмандатній території Палестини. Комісія дійшла розчаруючого висновку: між обома національними громадами, що живуть у вузьких межах однієї маленької країни, існує «непереборний конфлікт», у них немає жодних точок дотику, їхні національні прагнення несумісні. Тому країна має бути поділена на дві держави.

Навколо цього плану постійно точилися дискусії. Новий імпульс він отримав на початку нового тисячоліття, користуючись схваленням як серед ізраїльтян, і серед палестинців. Однак у міру продовження будівництва єврейських поселень на окупованих територіях ставлення палестинців до цього проєкту погіршувалося.

При уряді Біньяміна Нетаньяху ситуація ще більше ускладнилася, каже Петер Лінтль, експерт із Ізраїлю з берлінського фонду «Наука та політика» (Stiftung Wissenschaft und Politik). «Деякі члени уряду завжди хотіли бачити Західний берег річки Йордан частиною Ізраїлю. Це крило протягом останніх років особливо зміцніло, насамперед це відноситься до партії «Єврейський дім», що захищає інтереси поселенців. Але й у партії Нетаньяху «Лікуд» є багато голосів, які б із задоволенням анексували хоча б частину Західного берега», хоча й на сьогоднішній день, квітень 2023 року, партія Лікуд, а

особливо авторитет Нетаньяху втратили свої позиції, через хибну судову політику.

Через такий розвиток ситуації вже у 2015 році майже половина палестинців висловлювалася проти створення "двох держав для двох народів", а сьогодні – ще більше. Багато опитаних пояснювали, що через масштабне будівництво поселень у країні цей проєкт уже не реалізувати. У свою чергу, і в Ізраїлі його підтримка слабшає у зв'язку з терористичними актами, що здійснюються палестинськими екстремістами.

Є й інші проблеми, вважає фахівець із Близького Сходу з фонду «Наука і політика» Джил Мурсіано: «Треба загалом усвідомити нагальну необхідність досягнення згоди в Ізраїлі. Слід вирішити проблему представництва з боку палестинців. Там потрібно створити інстанцію, яка може вести переговори від імені всіх палестинців», – зазначає Мурсіано. Зважаючи на всі ці труднощі, у 2015 році за план «дві держави для двох народів» висловлювалися лише менше половини ізраїльтян [53].

Подібний план відродився в основі «Угоди століття» 2020 року, але знову ж таки він зустрів на своєму шляху велику кількість серйозних перешкод і зазнав невдачі.

У якості альтернативи пропонувався і проєкт двонаціональної держави, що передбачав, що ізраїльтяни та палестинці разом житимуть в одній країні. Більшість ізраїльтян відкидають цю ідею. Найсерйозніша пов'язана з нею проблема - у середньостроковій та довгостроковій перспективі демографічний розвиток покладе край ідентичності Ізраїлю як єврейської держави.

Тому, якщо Ізраїль поширить свій державний суверенітет на палестинські території, він повинен буде надати палестинцям всю повноту громадянських прав. А тим самим, Ізраїль стане де-факто бінаціональною державою і, отже, втратить самобутність як єврейська держава. Цього не бажає більшість ізраїльтян [54]. І крім того, подібна єдина держава має бути заснована за взаємною згодою. І територіальні домовленості також мають відповідати міжнародним нормам. Поки що, це не так.

Ще одну пропозицію представив історик Міхаель Вольффсон. Він уже протягом багатьох років виступає за створення конфедеративної республіки «Йорданія-Палестина», що включає провінції Західний берег річки Йордан і сектор Газа. Така конфедерація в принципі могла б розширюватися ще більше, а саме у напрямі союзу держав «Палестина-Йорданія-Ізраїль». За словами Вольффсона, це відповідало б демографічним реальностям: на Західному березі зараз проживає близько 22 відсотків євреїв, у той час як в Ізраїлі у 23 відсотків громадян палестинське коріння [55].

Враховуючи ці цифри, Вольффсон не вважає за можливе здійснити обмін населенням. Натомість він виступає за розширений союз держав. «Ізраїльські араби, які, як відомо, є палестинцями, залишилися б в Ізраїлі та отримали б право брати участь у виборах або в палестинсько-йорданському, або - на підставі власного рішення - в ізраїльській парламент», - пише Вольффсон. За його словами, мешканцям такої державної освіти була б гарантована можливість самовизначення - як євреї-ізраїльтяни, палестинці або йорданці - і відповідне громадянство [55].

Жоден із цих проектів не є простим для реалізації. Кожен із них залежить від великої кількості передумов. Схоже, залишається лише вибір між важким та дуже важким рішенням. І чекати на мир у цих умовах дуже складно.

РОЗДІЛ III. «Близько-східна криза»: сучасні виклики для дипломатії.

3.1 Невирішені питання та виклики до співіснування

Перш ніж перейти до заключного питання цієї дипломної, маємо окреслити інші, окрім релігійно-націоналістичних, аспекти, які заважають процесам мирного врегулювання. По-перше, дипломатичний аспект, Ліга арабських держав вороже ставиться до Ізраїлю з моменту свого заснування в 1945 році, підтримуючи економічний бойкот і прийнявши Хартумську резолюцію в 1967 році, яка відкинула мир, визнання і переговори з Ізраїлем. Наразі лише Єгипет, Йорданія та Мавританія мають дипломатичні відносини з Ізраїлем. Однак у 2002 році Ліга арабських держав запропонувала Арабську мирну ініціативу, яка передбачала повне визнання Ізраїлю всіма державами Ліги арабських держав в обмін на відхід Ізраїлю з усіх територій, захоплених під час війни 1967 року, визнання незалежної Палестини зі столицею у Східному Єрусалимі та вирішення проблеми палестинських біженців. Хоча Ізраїль привітав цю пропозицію, він не приймає всі її вимоги. Були повідомлення про співпрацю між Ізраїлем і деякими арабськими країнами, включаючи ОАЕ, незважаючи на відсутність офіційного визнання між іншими арабськими державами та Ізраїлем [56].

По-друге, кордони. У Шестиденній війні 1967 року Ізраїль отримав контроль над Газою, Синаєм, Західним берегом річки Йордан, Східним Єрусалимом і Голанськими висотами. Ізраїль пообіцяв повернути більшу частину цих територій в обмін на мир і визнання, і пішов з Синаю в 1979 році, а з Гази - в 2005 році. Ізраїль стверджує, що він повинен контролювати деякі території після 1967 року для забезпечення безпеки, посиляючись на попередні напади, самооборону і резолюції ООН, що визнають його право на захист кордонів. Арабські лідери вимагають повного відходу до кордонів до 1967 року. Розбіжності щодо кордонів впливають на переговори з палестинцями та Сирією. Переговори з палестинцями включають обмін територіями, коли

Ізраїль залишає за собою великі поселенські квартали поблизу «зеленої лінії» в обмін на землю з боку Ізраїлю [56].

По-третє, статус Єрусалиму. Єрусалим - святе місто для євреїв, християн і мусульман, більшість святих місць знаходиться в Старому місті Східного Єрусалиму. Ізраїльське законодавство гарантує релігійним групам доступ до їхніх святих і контроль над ними. Палестинці вимагають визнання незалежної держави зі столицею у Східному Єрусалимі, в той час як Ізраїль наполягає на тому, щоб Єрусалим залишався його неподільною столицею, посилаючись на історичні та релігійні зв'язки євреїв з цим містом. Євреї були виселені зі Східного Єрусалиму в 1948 році і не могли туди повернутися до 1967 року, що призвело до небажання Ізраїлю втратити контроль над містом. Палестинці стверджують, що ісламські святині Східного Єрусалиму мають вирішальне значення для палестинської держави, і обіцяють вільний доступ до всіх релігійних об'єктів. Вони також зазначають, що Східний Єрусалим є важливим культурним центром для палестинців і домом для більшості його мешканців [56].

По-четверте, біженці. Доля палестинських біженців, які залишили свої домівки в 1948 році, залишається головною проблемою. Вони та їхні нащадки, яких налічується близько 4 мільйонів, живуть у різних країнах і вимагають «права на повернення» до Ізраїлю, яке Ізраїль відкидає. Ізраїльтяни стверджують, що біженці з'явилися через неприйняття арабами Плану розділу ООН і напади на Ізраїль у війні 1948 року. Вони зазначають, що неєвреї мають повну рівність в Ізраїлі, і багато арабів вирішили залишитися там. Ізраїльтяни також наголошують на єврейських біженцях з арабських країн, які інтегрувалися в нові домівки. Палестинці вимагають права на повернення і компенсацію, в той час як деякі ізраїльтяни пропонують компенсацію як рішення. Питання залишається невирішеним, оскільки ізраїльтяни виступають проти права на повернення до Ізраїлю, а деякі палестинці сподіваються змінити демографічну ситуацію в Ізраїлі [56].

По-п'яте, питання безпеки. Ізраїльсько-палестинський конфлікт зосереджений навколо балансу між потребами Ізраїлю в безпеці та прагненням палестинців до незалежності. Ізраїльтяни готові (хоч зараз ця готовність під питанням) поступитися територією заради миру, але наполягають на демілітаризації Західного берега річки Йордан для захисту від ракет. Палестинці виступають за рівність з іншими державами, включаючи доступ до важкої зброї. Бар'єр безпеки, побудований для захисту ізраїльтян від бомбардувань, зменшив кількість нападів, але його критикують за те, що він відокремлює палестинців від їхньої землі і вимагає встановлення контрольних пропускних пунктів. Ізраїльський уряд розглядає його як необхідний запобіжний захід, але Верховний суд зажадав змінити його маршрут [56].

По-шосте, поселення. Ізраїль і Палестина не можуть дійти згоди щодо кордонів через ізраїльські поселення на Західному березі річки Йордан, які спочатку були створені для забезпечення безпеки та відновлення єврейських громад. Поселення зростали з 1970-х років, викликаючи суперечки, оскільки більшість арабів вважають їх незаконними. Палестинці вважають будь-яке будівництво за межами «зеленої лінії» провокацією і критикують ізраїльські заходи безпеки, такі як контрольні пропускні пункти. Ізраїль готовий обговорювати питання ліквідації поселень і прийняв принцип обміну територіями, але обидві сторони не домовилися про те, які саме землі будуть обмінюватися [56].

По-сьоме, водні ресурси. Права на воду є головним політичним питанням в арабо-ізраїльському конфлікті. Спроби Сирії, Йорданії та Лівану перенаправити річки, що постачають воду до Ізраїлю, призвели до військових ударів у 1964 році. Угоди щодо водних ресурсів мали вирішальне значення для мирних договорів між Ізраїлем і Йорданією в 1994 році і палестинцями в 1995 році. Розподіл водних ресурсів також впливає на переговори між Ізраїлем і Палестинською автономією, де існують розбіжності щодо підземних водоносних горизонтів. Хоча деякі ізраїльтяни і палестинці мають різні погляди на права на воду, неурядові організації допомагають розвивати

регіональну співпрацю між Ізраїлем, Йорданією і Палестинською автономією [56].

3.2 Перспективи дипломатичного врегулювання

Палестино-ізраїльський конфлікт протягом багатьох десятиліть залишається однією з найбільш вибухонебезпечних серед близькосхідних «гарячих точок», ескалація подій навколо якого може будь-якої миті призвести до нової регіональної війни, а також істотно вплинути на систему міжнародних відносин загалом.

Палестино-ізраїльський конфлікт потребує якнайшвидшого вирішення, оскільки затягування конфлікту лише додає нових спірних питань, яких і так вистачає. А після чергового приходу до влади Нетаньяху у 2022 році, ідея про «дві держави для двох народів» поступово вмирають. Крайня права коаліція Нетаньяху в Ізраїлі зруйнувала ілюзію рішення про дві держави. Вони прагнуть Великого Ізраїлю з єврейською зверхністю над палестинцями, що робить однодержавну реальність неминучою.

Новий радикальний уряд Ізраїлю не створив цю реальність, а радше зробив так, що її неможливо заперечувати. Тимчасовий статус «окупації» палестинських територій перетворився на постійний стан, в якому одна держава, керована однією групою людей, панує над іншою групою людей. Обіцянка рішення про дві держави мала сенс як альтернативне майбутнє в роки, що передували підписанню угод в Осло в 1993 році, коли як з ізраїльської, так і з палестинської сторони були прихильники компромісу і коли був досягнутий відчутний, хоча і швидкоплинний прогрес у створенні інституцій гіпотетичної палестинської держави. Але цей період давно закінчився. Сьогодні немає сенсу дозволяти фантастичним уявленням про майбутнє затьмарювати глибоко вкорінені існуючі домовленості.

Настав час розібратися з тим, що реальність однієї держави означає для політики, політики та аналізу. Палестина не є державою в очікуванні, а Ізраїль не є демократичною державою, яка випадково окупувала палестинську територію. Вся територія на захід від річки Йордан вже давно становить єдину державу під владою Ізраїлю, де земля і люди підпорядковуються радикально

різним правовим режимам, а до палестинців постійно ставляться як до нижчої касті. Політики і аналітики, які ігнорують цю однодержавну реальність, будуть приречені на невдачу і неактуальність, не роблячи нічого, окрім як створюючи димову завісу для закріплення статус-кво.

Деякі наслідки цієї однодержавної реальності очевидні. Світ не перестане піклуватися про права палестинців, як би палко цього не бажали багато прихильників Ізраїлю (і арабських правителів). Насильство, позбавлення власності та порушення прав людини зросли за останній рік [57], і ризик широкомасштабного насильницького протистояння зростає з кожним днем, коли палестинці залишаються замкненими в цій постійно розширюваній системі узаконеного гноблення та ізраїльських зазіхань. Але набагато менш зрозуміло, як важливі гравці будуть пристосовуватися - і чи пристосовуватимуться взагалі до того, що реальність єдиної держави перетворюється з відкритої таємниці на незаперечну істину.

Президент США Джо Байден, здається, повністю відданий статус-кво, і немає жодних доказів того, що його адміністрація замислювалася над цим питанням або зробила щось більше (очевидний контраст між Байденом та Картером), ніж кризовий менеджмент і висловлювання невдоволення. Сильне відчуття бажаного пронизує Вашингтон, і багато американських чиновників все ще намагаються переконати себе в тому, що є шанс повернутися до переговорів про створення двох держав після того, як аберантний уряд Нетаньяху піде у відставку. Але ігнорувати нову реальність не вдасться ще довго. В Ізраїлі та Палестині збирається шторм, який вимагає термінової реакції з боку країни, яка найбільше сприяла появі єдиної держави, що відстоює єврейську вищість. Якщо Сполучені Штати хочуть уникнути глибокої нестабільності на Близькому Сході і виклику для свого більш широкого глобального порядку денного, вони повинні припинити звільняти Ізраїль від стандартів і структур ліберального міжнародного порядку, який Вашингтон сподівається очолити.

Єдина держава - це не майбутня можливість, вона вже існує, незалежно від того, що хтось думає. Між Середземним морем і річкою Йордан одна держава контролює в'їзд і виїзд людей і товарів, наглядає за безпекою і має можливість нав'язувати свої рішення, закони і політику мільйонам людей без їхньої згоди.

Реальність однієї держави може, в принципі, ґрунтуватися на демократичному правлінні та рівному громадянстві. Але на даний момент такий устрій не пропонується. Змушений вибирати між єврейською ідентичністю та ліберальною демократією, Ізраїль обрав перше. Він зациквився на системі єврейської переваги, де неєвреї зазнають структурної дискримінації або виключення за багаторівневою схемою: деякі неєвреї мають більшість, але не всі права, які мають євреї, в той час як більшість неєвреїв живуть в умовах жорсткої сегрегації, відокремлення і домінування.

Мирний процес в останні роки двадцятого століття пропонував спокусливу можливість чогось іншого. Але після саміту в Кемп-Девіді 2000 року, де переговори під проводом США не привели до досягнення угоди про дві держави, словосполучення «мирний процес» здебільшого слугувало для того, щоб відволікти увагу від реалій на місцях і знайти виправдання для їх невизнання. Друга інтифада, що спалахнула невдовзі після розчарування в Кемп-Девіді, та подальші вторгнення Ізраїлю на Західний берег річки Йордан перетворили Палестинську адміністрацію на не більше ніж субпідрядника Ізраїлю в галузі безпеки. Вони також прискорили дрейф ізраїльської політики вправо, демографічні зміни, спричинені переїздом ізраїльських громадян на Західний берег річки Йордан, і географічну фрагментацію палестинського суспільства. Сукупний ефект цих змін став очевидним під час кризи 2021 року, пов'язаної з привласненням палестинських будинків у Східному Єрусалимі, яка зіштовхнула не лише ізраїльських поселенців і палестинців, а й єврейських і палестинських громадян Ізраїлю один проти одного в конфлікті, що розколов міста і райони.

Новий уряд Нетаньяху, що складається з коаліції правих релігійних і націоналістичних екстремістів, уособлює ці тенденції [58]. Його члени вихваляються своєю місією створити новий Ізраїль за їхнім образом і подобою: менш ліберальний, більш релігійний і більш готовий до дискримінації не євреїв. Нетаньяху писав, що «Ізраїль - це держава не всіх громадян», а радше «єврейського народу - і тільки його». Людина, яку він призначив міністром національної безпеки, Ітамар Бен-Гвір, заявив, що Газа має бути «нашою» і що «палестинці можуть їхати до ... Саудівську Аравію або в інші місця, такі як Ірак чи Іран». Це екстремістське бачення вже давно поділяється принаймні меншістю ізраїльтян і має міцне підґрунтя в сіоністській думці і практиці. Воно почало набувати прихильників невдовзі після того, як Ізраїль окупував палестинські території у війні 1967 року. І хоча це ще не гегемоністський погляд, він цілком може претендувати на більшість ізраїльського суспільства, і його вже не можна назвати маргінальною позицією. З огляду на це, та інші причини зазначені в цій дипломній, мирного дипломатичного вирішення конфлікту бути не може. Поки Ізраїль очолюється бовдурами, а США переслідують власні інтереси, палестинці будуть і надалі радикалізуватися, а отже й фінал цього вікового конфлікту буде вирішуватись кров'ю.

ВИСНОВКИ

Палестино-ізраїльський конфлікт - це давня і складна проблема з історичним, політичним і релігійним корінням. Конфлікт впливає з суперечливих претензій палестинців та ізраїльтян на землю, яку вони обидва називають своєю домівкою, а також з низки інших питань, включаючи кордони, безпеку та біженців. У цій дипломній роботі ми дослідили витoki конфлікту, його націоналістично-релігійні корені та вплив релігії на дипломатію.

В роботі досліджено витoki палестино-ізраїльського конфлікту починаються з моменту ухвалення декларації Бальфура 2 листопада 1917 року. Ця декларація була видана британською урядом та передбачала створення на території Палестини єврейської національної держави. Це призвело до конфлікту між єврейськими та арабськими громадами, який тривав протягом багатьох років і триває донині. У подальшому, цей конфлікт було поглиблено релігійними та політичними розбратами між сторонами. Також, на сучасний час, конфлікт продовжується через низку соціальних, економічних та політичних проблем в обох країнах.

В роботі з'ясовано, що коріння конфлікту сягає задовго до створення держави Ізраїль, коли євреї-сіоністи почали іммігрувати до Палестини, яка тоді перебувала під контролем Османської імперії. Їхньою метою було створення єврейської батьківщини на території, яка також була священною для палестинців, що жили там протягом століть. Це призвело до довгої історії напруженості, насильства і конфліктів, які тривають і донині.

Крім того, досліджено націоналістично-релігійні корені конфлікту, зокрема релігійні вірування і наративи, які обидві сторони використовують для виправдання своїх претензій на землю. Ці вірування та наративи глибоко вкорінені в культурній, соціальній та політичній структурі обох суспільств і відіграли значну роль в увічненні конфлікту.

Що стосується дипломатії, ми проаналізували Кемп-Девідські угоди та весь їх процес від передумов і до підписання, які були підписані в 1978 році, та Угоди в Осло, підписані в 1993 році. Обидві угоди мали на меті принести мир у

регіон шляхом вирішення ключових питань, таких як кордони, безпека та статус Єрусалиму. Однак ці угоди зрештою не змогли досягти своїх цілей через низку чинників, включаючи продовження насильства, політичну нестабільність і недовіру між двома сторонами.

Незважаючи на ці виклики, міжнародні дипломатичні зусилля, спрямовані на вирішення палестино-ізраїльського конфлікту, тривають. Міжнародна спільнота відіграє активну роль у мирному процесі, надаючи економічну та політичну підтримку сторонам конфлікту. Однак нинішні виклики для дипломатії, включаючи відсутність довіри між сторонами, політичну нестабільність і триваюче насильство, роблять перспективи дипломатичного врегулювання палестино-ізраїльської кризи невизначеними.

Отже, палестино-ізраїльський конфлікт є складним і багатогранним питанням з глибоким історичним, політичним і релігійним корінням. Хоча дипломатія була випробувана, постійні виклики на шляху до мирного врегулювання роблять його складним завданням. Тим не менш, важливо продовжувати вивчати і підтримувати дипломатичні зусилля, які сприяють діалогу, компромісу і взаєморозумінню між ізраїльтянами і палестинцями, щоб досягти тривалого миру в регіоні.